

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ «ПОДІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ»

Навчально-науковий інститут харчових технологій
Кафедра технології виробництва і переробки продукції тваринництва

МЕТОДИКА НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Методичні рекомендації для самостійного вивчення
дисципліни здобувачами вищої освіти другого
(магістерського) рівня за спеціальністю 204 «Технологія
виробництва і переробки продукції тваринництва»

м. Кам'янець-Подільський
2024 рік.

УДК 619:614:253:17.023.35.:636.083(075)

Укладач:

кандидат с.-г. наук, доцент ПУСТОВА Наталія Володимирівна.

Рекомендовано до друку науково-методичною радою
ЗВО «Подільський державний університет»
(протокол № 6 від «23» жовтня 2024 р).

Рецензенти:

ФЕДОРОВИЧ Єлизавета Іллівна – доктор с.-г. наук, професор, завідувач лабораторії репродуктивної біотехнології та розведення тварин Інституту біології тварин НААНУ.

КЕРНИЧНИЙ Сергій Петрович – кандидат ветеринарних наук, доцент, завідувач кафедри ветеринарного акушерства, внутрішньої патології та хірургії ЗВО «ПДУ».

ПУСТОВА Наталія Володимирівна. «Методика наукових досліджень». Методичні рекомендації для самостійного вивчення дисципліни здобувачами вищої освіти другого (магістерського) рівня за спеціальністю 204 «Технологія виробництва і переробки продукції тваринництва». Кам'янець-Подільський: ЗВО «ПДУ», 2024 р. 80 с.

Методичні рекомендації для самостійного вивчення дисципліни здобувачами вищої освіти другого (магістерського) рівня за спеціальністю 204 «Технологія виробництва і переробки продукції тваринництва», розроблено з метою самостійного вивчення та закріплення теоретичних знань і навичок, набуття умінь планувати, здійснювати та аналізувати експерименти й дослідження за використання різних методів і методик.

© ЗВО «ПДУ», 2024.

Зміст

Передмова	
Тема 1. Методологічні та організаційні основи наукової діяльності в Україні та світі.	5
Тема 2. Технологія наукового дослідження. Особливості пошуку інформації.	13
Тема 3. Поняття метода та методології наукових досліджень. Сучасні методи дослідження.	18
Тема 4. Бібліографічний опис. Міжнародні стилі оформлення списків використаних джерел.	27
Тема 5. Правила цитування. Академічна доброчесність та плагіат.	44
Тема 6. Наукова діяльність студентів і молодих вчених. Навчання в аспірантурі та докторантурі.	59
Тема 7. Об'єкти інтелектуальної власності. Бази патентів.	68
Додатки	73

Передмова

Підготовка фахівців сьогодні все більше орієнтується на самостійну роботу, близьку до дослідницької. Студентська молодь не завжди вміє застосувати набуті знання й уміння, а також недостатньо підготовлена до творчої наукової роботи. Тому необхідно глибше, у повному обсязі оволодівати програмними матеріалами навчальних закладів та постійно удосконалювати свої знання, набувати навичок дослідника, розширювати теоретичний кругозір, для доброго орієнтування у постійно зростаючому обсязі наукової інформації.

Завдання дисципліни «Методика наукових досліджень» максимально сприяти розвитку наукової творчості у будь-якій діяльності. Науково-дослідна робота – це головний шлях набуття, примноження й оновлення знань, який передбачає уміння ставити наукові завдання, планувати їх виконання, організувати збір та обробку інформації, а також умови для генерування нових ідей та їх практичної реалізації. Здобувачам вищої освіти ці знання допоможуть під час освоєння нових дисциплін, самопідготовки, написання курсових і дипломних робіт, рефератів, проходження виробничої практики.

Оволодіння методологією наукових досліджень, безумовно, буде корисним і за межами навчального процесу – під час ведення диспутів, вибору найбільш аргументованих позицій, тощо. Молодий фахівець зможе скласти цілісне уявлення про науку як систему знань і знаряддя пізнання, сформує погляди на методологію наукового пізнання, сутність загальнонаукових та спеціальних методів і принципів проведення дослідження та оформлення їх результатів.

Тема 1. Методологічні та організаційні основи наукової діяльності в Україні та світі.

Вивчити організацію наукових досліджень і експериментів.

Опрацювати методологічні основи наукової діяльності у різних галузях тваринництва.

План:

1.1. Розвиток науки.

1.2. Теоретичні та методологічні принципи науки.

1.3. Процес становлення наукової теорії.

1.1. Розвиток науки.

Наука має на меті виявити закони, відповідно з якими об'єкти можуть перетворюватись у людській діяльності. Від інших форм пізнання науку відрізняє предметний та об'єктивний спосіб розгляду світу. Ця ознака предметності та об'єктивності виступає найважливішою характеристикою науки.

Наука здатна виходити за межі кожного певного історичного типу практики і відкривати для людства нові предметні світи, які можуть стати об'єктами практичного освоєння лише на майбутніх етапах розвитку цивілізації.

Однією з головних особливостей науки є доведеність істинності наукових знань. Основна мета науки — отримання нових знань і використання їх у практичному освоєнні світу. Однак, оскільки наука постійно виходить за межі процесів виробництва і освоєння соціального досвіду, вона лише частково може спиратися на наявні форми масового практичного освоєння об'єктів. Їй потрібна особлива практика, за допомогою якої перевіряється істинність її знань. Такою практикою стає науковий експеримент, в ході якого перевіряється частина знань. Інші знання пов'язуються між собою логічними

зв'язками, що забезпечує перенос істинності з одного висловлювання на інше. Звідси виникають такі характеристики науки як системна організація, обґрунтованість і доказовість знання.

Система наукових знань складається з таких основних елементів, як теорія, закони, гіпотези, поняття й наукові методи.

Теорія — вчення, система ідей, поглядів, положень, тверджень, спрямованих на тлумачення того чи іншого явища, а *закон* — це внутрішній зв'язок явищ, що зумовлює їхній закономірний розвиток.

Гіпотеза являє собою наукове припущення, висунуте для пояснення будь-яких процесів (явищ) або причин, які зумовлюють даний наслідок. Гіпотеза є складовою наукової теорії.

Поняття — це думка, відбита в узагальненій формі. Поняття виробляються (уточнюються) не лише на початку наукової діяльності, а переважно як необхідні наукові наявні знання в постановці проблеми й формуванні гіпотез.

Наукові методи, що входять до складу знань, — це весь арсенал накопичених методів дослідження, а також етап наукової діяльності (методи, методика), які використовуються у процесі наукової діяльності в даному конкретному циклі. Зокрема, проблеми й гіпотези також є науковими знаннями, але вони більш суттєві, ніж етапи наукової діяльності.

1.2. Теоретичні та методологічні принципи науки

Теорія означає комплекс поглядів, уявлень, ідей, які спрямовані на тлумачення і пояснення певних явищ.

Свою специфічну «матеріалізацію» вербально висловлені ідеї знаходять у *гіпотезах*, які є формою осмислення фактичного матеріалу, формою переходу від фактів до теорії. Без гіпотези неможливо розпочати дослідження, оскільки невідомо, з якою саме метою необхідно його проводити, що і як спостерігати.

Необхідність кожного експерименту має бути теоретично обґрунтована, а аналіз експериментального матеріалу має або ствердити гіпотезу, або внести до неї корективи. Тому корисно гіпотезу попередньо перевірити орієнтовним експериментом або теоретичними розрахунками й лише після цього на її основі розробити детальний план і методику дослідження. Останнє пропонується здійснювати лише на основі попередньо здобутих результатів — як «розвідку». Гіпотеза у процесі дослідження, безумовно, уточнюватиметься і змінюватиметься залежно від отриманих результатів.

Гіпотеза проходить три стадії розвитку: накопичення фактичного матеріалу і припущення на його підставі; формулювання гіпотези, тобто виведення з припущення наслідків, розгортання теорії; перевірка на практиці та уточнення за результатами цієї перевірки. Таким чином гіпотеза перетворюється на наукову теорію.

Як відомо, з приводу одного й того самого невідомого явища висувається не одна, а декілька гіпотез. Інколи деякі з них взаємно виключають одна одну. Можливість появи кількох гіпотез не випадкова. Адже будь-яке явище багатогранне й пов'язане з іншими. Окрім того, рівень професійної підготовки вчених, їхня ерудиція, психічні особливості (здатність до фантазії або, навпаки, до чіткого логічного висновку) можуть бути суттєво різними й відповідно впливати на підхід до досліджуваного об'єкта. Висунення кількох гіпотез, у тому числі взаємовиключних, не вважається чимось небажаним, поки не встановлено, в чому полягає сутність досліджуваного об'єкта, а наявність різних гіпотез забезпечує той всебічний аналіз, без якого неможливе чітке наукове узагальнення. Якщо гіпотезу доведено, то вона стає *науковою теорією*.

Структуру теорії як складної системи формують пов'язані між собою принципи, закони, тлумачення, положення, поняття, категорії й факти.

Система теорії, на відміну від системи дійсності, включає в себе лише суттєві, стійкі зв'язки, які повторюються. Така структура наукової теорії

виникає на певній емпіричній підставі (на відомих фактах: даних суспільної практики, результатах експерименту тощо).

При цьому факти входять до складу теорії в узагальненому вигляді. Необхідними елементами багатьох теорій є формальне обчислення, наукові результати, висновки, терміни, аксіоми, теореми.

1.3. Процес становлення наукової теорії.

Наукові дослідження починаються з інформаційного пошуку. Потім переходять до наукового пошуку. Між інформаційним і науковим пошуком існує діалектичний взаємозв'язок, оскільки науковий пошук починається з висування гіпотези, яка перевіряється експериментом.

Шлях до гіпотези пролягає через ідеї, поява яких можлива лише завдяки синтезу природничо-наукового й філософського знання. Отримане таким шляхом знання носить лише вірогідний характер і потребує практичної перевірки. Тому наступний щабель у переході від гіпотези до теорії — це аналіз і синтез, які є загальними для обох форм наукового дослідження, але розрізняються за функціями.

З аналізом (поділом) і синтезом (об'єднанням) пов'язана вся експериментальна діяльність дослідника, до них зводяться всі види розумової діяльності. У створенні наукової теорії особливо важливим є синтез, який забезпечує формулювання понять і категорій. Синтез досліджень дозволяє включати до системи фактів ідеальні моменти, розрахунок реальних можливостей, облік закономірностей розвитку й функціонування явищ.

Вид синтезу залежить від характеру елементів, що синтезуються, способів їх об'єднання та його особливостей. Синтез надає можливість об'єднати: частини в єдине ціле; ознаки явища для встановлення їхньої видової належності; елементи для визначення їх відносин (основа системного підходу).

Необхідність теорії виникає з природного прагнення встановити логічний зв'язок між окремими узагальненнями, гіпотезами і висновками тієї чи іншої галузі дослідження, перейти від індуктивних передбачень до дедуктивних висновків. На ранньому етапі дослідження накопичується та аналізується фактичний матеріал, що надає можливість для окремих узагальнень, висунення гіпотез і висновків. Оскільки на цьому етапі всі форми пізнання виступають опосередковано, то підтвердження чи спростування однієї з них не впливає на інші.

Подальше завдання — це систематизація результатів, введення більш глибоких принципів, аксіом, постулатів, законів.

Оскільки теорія дає відбиток досліджуваного об'єкта в його цілісності, окремі поняття, які характеризують його з різних боків, мають бути об'єднані в систему. Для цього необхідно піддавати їх раціональній обробці, вводити нові припущення, абстракції, ідеалізації. Це свідчить про те, що виникнення теорії — не просто кількісний приріст знань, а якісна зміна, перехід до більш глибокого розуміння сутності об'єкта. Створена теорія вирішує цілу низку завдань: підтверджує істинність попереднього пізнання, чітко систематизує уявлення про сутність і зв'язки між об'єктами, розширює, поглиблює та уточнює ці уявлення, передбачає нові явища в досліджуваній галузі. У проведенні наукових досліджень обов'язково дотримуються також і методологічних принципів, про які ми скажемо нижче.

Емпіричним називається наукове знання, яке отримано з досвіду, шляхом спостереження та експериментально. Результати такого знання фіксуються органами чуттів або приладами, які їх замінюють, і дають уявлення про якість й відношення досліджуваних явищ. Ці уявлення викладаються у вигляді понять, категорій, знакових систем. Емпіричні знання — це базис для подальшого розвитку наукового знання.

Теоретичні знання відбивають об'єкт на рівні його внутрішніх зв'язків, закономірностей становлення, розвитку та існування. На теоретичному рівні пізнання узагальнює емпіричні дані, встановлює значущість і практичну

цінність тих чи інших методів дослідження, виявляє справжнє співвідношення емпіричних даних та існуючих теорій, формулює нові узагальнення і висновки в межах теорій, які раніше існували. Суперечність між емпіричним фактом і науковою теорією можлива не лише через недосконалість теорії, а й тому, що даний факт не відбиває сутності досліджуваного об'єкта. Теоретичний рівень пізнання забезпечує перехід від конкретного або конкретно-чуттєвого дослідження до абстрактного, що дозволяє виявити й сформулювати суттєве, головне. Абстрагування стало на сучасному рівні розвитку науки одним з головних засобів проникнення в сутність явищ навколишньої дійсності.

Між емпіричним і теоретичним рівнями пізнання немає різкої межі, діалектика їх взаємодії виявляється у складному процесі виникнення й розв'язання нескінченних суперечностей. У своєму прагненні повніше й глибше зрозуміти природу наука накопичує все нові й нові емпіричні дані, які рано чи пізно вступають у протиріччя зі старими уявленнями. Навіть розглядаючи науку не в цілому, а лише яку-небудь з її галузей, можна виявити суперечність між емпіричними даними і відповідною теорією. Усунення такої суперечності вимагає нових наукових досліджень.

ЗАВДАННЯ:

1. Запишіть особливості фундаментальних і прикладних наук.
2. Міжнародна науково-технічна співпраця України із країнами світу (вказіть країни та із яких питань є співпраця) .
3. Запишіть історичну хронологію становлення наукових ступенів в Україні.
4. Законспектуйте основні положення про присвоєння вчених звань згідно Закону України «Про вищу освіту».

Питання самоконтролю:

1. Що таке наука, яким є її предмет?

2. Охарактеризуйте головну функцію науки.
3. Наукова діяльність. Види наукової діяльності.
4. Види та ознаки наукового дослідження.
5. Теоретичні та методологічні принципи науки.
6. Наукова ідея, науковий принцип. Наукові поняття та гіпотези.
7. Назвіть три групи галузей знань, які виділяють при класифікації наук.
8. Якими основними показниками характеризується розвиток науково-технічного потенціалу?
9. Хто належить до категорії наукових і науково-педагогічних працівників?
10. Реалізація яких заходів забезпечить організаційно-функціональну трансформацію науково-технічного потенціалу України?
11. Методологія наукового дослідження.
12. Фундаментальні наукові дослідження.
13. Прикладні наукові дослідження.
14. Наука XX століття і початку XXI століття: характерні особливості.

Рекомендовані джерела інформації:

1. Білуха М.Т. Методологія наукових досліджень: Підруч. для бакалаврів, магістрів і аспірантів екон. спец. ВНЗ. К.: АБУ, 2002. 480 с.
2. Про вищу освіту [Текст]: закон України. К.: Парламентське вид-во, 2018. 64 с. (Закони України). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1556-18>, вільний. Назва з екрану.
3. Про наукову і науково-технічну діяльність [Електронний ресурс]. Електрон. дан. К.: Верховна Рада України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/848-19>, вільний. Назва з екрану.
4. Про освіту [Текст]: закон України. К.: Парламентське вид-во, 2019. 50 с. (Закони України). Електрон. дан. К.: Верховна Рада України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>, вільний. Назва з екрану.

5. Ковальчук В. В. Основи наукових досліджень [Текст]: навчальний посібник / В. В. Ковальчук, Л. М. Моїсєєв. 3-є вид., перероб. і допов. К.: ВД «Професіонал», 2005. 240 с.

6. П'ятницька-Позднякова І. С. Основи наукових досліджень у вищій школі [Текст]: Навч. посібник / І. П'ятницька-Позднякова. К.: [б.в.], 2003. 116 с.

7. Сидоренко В. К. Основи наукових досліджень [Текст] / В. К. Сидоренко. К.: 2000. РНКЦ «ДІНІТ», 2000. 259 с.

8. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності [Текст] / В. М. Шейко, Н.М.Кушнарєнко: Підручник для студентів вищих навч. закладів. Х.: ХДАК, 1998. 288 с.

Тема 2. Технологія наукового дослідження. Особливості пошуку інформації.

Вивчити технологічні процеси наукового дослідження та оформлення звітної інформації за результатами дослідів.

План:

1. Технологія наукового дослідження.
2. Бібліотечні каталоги й картотеки
3. Основи методології та організації наукових досліджень

1. Технологія наукового дослідження.

Створення адекватних технологій наукових досліджень є складовою сучасного технологічного розвитку суспільства, що істотно пов'язано із загальними філософськими уявленнями про зміст, значення і тенденції такого розвитку. Але безпосередній зв'язок полягає у забезпеченні ефективних шляхів розвитку наукового пізнання, а тому вивчення його механізмів відноситься до методології науки.

Розробка технології наукових досліджень є різновидом міждисциплінарних досліджень, і при її проведенні використовується апарат деяких наук, предметом вивчення яких є пізнавальні процеси.

Масив інформаційних матеріалів будь-якої бібліотеки, в якій здійснюється пошук, складається з двох частин: документального фонду і довідково-пошукового апарату до нього (табл. 1).

2. Бібліотечні каталоги й картотеки

Бібліотечні каталоги й картотеки можуть існувати як у традиційному (картковому), так і в електронному (комп'ютерному) вигляді.

Таблиця 1. Документальний фонд та довідково-пошуковий апарат

Документальний фонд (джерела) (джерела первинної інформації)	Бібліотечні каталоги й картотеки	Довідково-пошуковий апарат (джерела вторинної інформації)
Твори друку (книги, брошури, журнали, газети тощо)		Бібліографічні посібники
Документи, що не публікуються (звіти про науково-дослідні роботи, дисертації, реферати)	Каталоги:	Державні
	алфавітний	науково-допоміжні
	систематичний	рекомендаційні
	предметний	
Аудіовізуальні документи	зведений	
Електронні документи	Картотеки:	
	статей	
	періодичних видань	
	тематичні	

У комплексі каталоги і картотеки складають єдиний довідковий апарат, за яким можна визначити, які джерела первинної інформації наявні в бібліотеці. Читач шукає потрібні матеріали спочатку за каталогами (встановлює їх наявність у конкретній бібліотеці), а потім звертається до документального фонду, звідки отримує ці матеріали.

Такою є в загальних рисах схема пошуку первинної інформації у фонді конкретної бібліотеки. Проте фонд будь-якої бібліотеки комплектується, як правило, вибірково, містить не всі матеріали, що випущені друком, а тільки ті, що відповідають її профілю. Значну частину потрібних матеріалів збирають і зберігають інші бібліотеки, архіви, музеї. Інакше кажучи, каталоги й картотеки конкретної бібліотеки відбивають лише частину існуючої літератури в цілому і за окремими темами. Повні відомості надають бібліографічні посібники. Кожна книга має свій особливий довідково-пошуковий апарат. Найбільш відповідальним моментом у визначенні теми дослідження є її формулювання.

До загальних рекомендацій щодо формування теми дослідження можна віднести такі:

— у формулюванні теми має бути зрозумілим передбачуваний результат дослідження;

— назва теми має бути короткою, без зайвих слів та неоднозначностей;

— для формулювання теми не можна користуватись поняттями й оцінними категоріями, які складно інтерпретувати.

Невід'ємною складовою затверджуваної інформації з теми дослідження є дані про об'єкт, який треба заздалегідь узгодити з науковим керівником на відповідність напрямку, масштабу та заявленій глибині дослідження.

3. Основи методології та організації наукових досліджень

- зміст, який розміщується на початку чи наприкінці книги, розкриває будову книги та її структуру;

- внутрішньотекстове виділення за допомогою шрифтових, композиційних чи орнаментальних засобів, яке дозволяє привернути увагу читача до найбільш значущих частин тексту;

- іменні покажчики, предметні покажчики термінів, понять тощо. Розташування імен, термінів, понять у них, як правило, алфавітне що суттєво полегшує інформаційний пошук.

У книгах, статтях часто подаються посилання на використані автором документи. Такі цінні відомості дозволяють науковцю чи студенту доповнити вже складений список літератури з теми, глибше проникнути в суть питань, що вивчаються.

Спрямовуючою ідеєю всього аналізу інформації має стати обґрунтування актуальності й перспективності передбачуваної мети наукового дослідження. Кожне джерело аналізують з позиції історичного наукового внеску в розвиток даної теми.

За результатами опрацювання інформації роблять методологічні висновки, в яких підводять підсумок критичного аналізу. У висновках має бути висвітлено такі питання: актуальність і новизна теми; останні досягнення

в галузі теоретичних і прикладних досліджень з теми; наукова доцільність виконання нового дослідження.

На основі зазначених висновків формують у загальному вигляді мету й конкретні завдання наукового дослідження, а також визначають об'єкт і предмет дослідження. *Об'єкт дослідження* — це процес або явище, що породжують проблемну ситуацію й обрані для дослідження, а *предмет дослідження* — це теоретичне відтворення тих суттєвих зв'язків і відношень, які підлягають безпосередньому вивченню.

Щодо *завдань дослідження*, то, як правило, їхня кількість може коливатись у межах від трьох до восьми. При цьому важлива роль належить науковому керівникові. Він обмежує і спрямовує пошук, допомагає розібратися (особливо вченому-початківцю) у великому потоці первинної та вторинної інформації, відкинути другорядні джерела.

ЗАВДАННЯ:

1. Зазначте наукову ідею та пошук теми наукового дослідження.
2. Запишіть факти Вашого наукового дослідження.
3. Зазначте: мету, завдання, об'єкт та предмет Ваших досліджень.

Питання самоконтролю:

1. Процеси наукового дослідження, загальна характеристика.
2. Методологія теоретичних досліджень.
3. Метод системного аналізу.
4. Формулювання теми наукового дослідження.
5. Постановка проблеми наукового дослідження.
6. Визначення мети, завдань, об'єкта і предмета дослідження.
7. Виявлення і ознайомлення з основними літературними та архівними джерелами.
8. Роль філософської методології у науковому дослідженні.
9. Системний аналіз як загальнонауковий метод дослідження.

10. Екологія, як основна складова сучасної науки.
11. Синергетика, як науково-дослідна програма.
12. Спостереження у науковому дослідженні.

Рекомендовані джерела інформації:

1. Про вищу освіту [Текст]: закон України. К.: Парламентське вид-во, 2018. 64 с. (Закони України). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1556-18>, вільний. Назва з екрану.

2. Про наукову і науково-технічну діяльність [Електронний ресурс]. Електрон. дан. К.: Верховна Рада України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/848-19>, вільний. Назва з екрану.

3. Про освіту [Текст]: закон України. К.: Парламентське вид-во, 2019. 50 с. (Закони України). Електрон. дан. К.: Верховна Рада України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>, вільний. Назва з екрану.

4. ДСТУ 7.1:2006. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис : загальні вимоги та правила складання (ГОСТ 7.1– 2003, IDT). Видання офіційне. К.: Держспоживстандарт України, 2007. 124 с. (Система стандартів з інформації, бібліотечної і видавничої справи). Режим доступу: https://dnrb.gov.ua/wp-content/uploads/2015/12/DSTU-7.1-2006_2010.pdf, вільний. Назва з екрану.

5. ДСТУ 3582-97. Скорочення слів в українській мові. Загальні вимоги та правила [Текст]: чинний від 01.07.1998. К.: Держстандарт України, 1998. 27 с. Режим доступу: https://dnaop.com/html/61130/doc-%D0%94%D0%A1%D0%A2%D0%A3_3582-97, вільний. Назва з екрану.

6. Ковальчук В. В. Основи наукових досліджень [Текст]: навчальний посібник / В. В. Ковальчук, Л. М. Моїсєєв. 3-є вид., перероб. і допов. К.: ВД «Професіонал», 2005. 240 с.

7. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності [Текст] / В. М. Шейко, Н.М.Кушнарєнко: Підручник для студентів вищих навч. закладів. Х.: ХДАК, 1998. 288 с.

Тема 3. Поняття метода та методології наукових досліджень. Сучасні методи дослідження.

Виявити й вивчити основи методології наукових досліджень у тваринництві за сучасного ведення господарської діяльності.

План:

1. Методи прогнозування
2. Методи моделювання
3. Програмно-цільовий метод
4. Евристичні методи

Наукою використовується багато методів досліджень. Вибір методу в кожному конкретному випадку залежить від характеру досліджуваного явища (процесу) і поставленої мети. Крім того, слід усвідомлювати різницю між методологією, методикою або способом дослідження.

Методологія наукового пізнання у широкому розумінні, включає методи дослідження, логіку і теорію наукового пізнання.

Методика є сукупністю методів, пов'язаних спільністю вирішення окремих проблем. Робоча методика розкриває прийнятий порядок і послідовність дій під час проведення досліджень, виконуючи функцію алгоритму.

До складу спеціальних методів, які широко застосовуються під час проведення досліджень, входять методи збору та узагальнення інформації, аналізу, прогнозування, моделювання, програмно-цільові, евристичні методи.

1. Методи прогнозування

Прогнозування – це дослідження, що базується на всебічному аналізі ретроспективного розвитку та глибокому знанні об'єктивних законів і має на

меті наукове обґрунтування можливого стану об'єктів у майбутньому, а також визначення альтернативних шляхів строків та умов досягнення такого стану.

Прогнози, що розробляються на науковій основі, можуть бути розподілені на 9 груп залежно від:

1) відношення до об'єкта прогнозу:

- активні (призначені для справляння цілеспрямованого впливу на об'єкт прогнозування);

- пасивні (призначені лише правильно оцінити ситуацію, яка може скластись у майбутньому);

2) мети прогнозу:

- конформативні (спрямовані на підтвердження або спростування певного уявлення про об'єкт);

- планіфікаційні (розробляються для того, щоб слугувати основою для побудови плану директивного документа);

3) характеру використовуваних обґрунтувань (у тому числі методів):

- інтуїтивні (базою для них є знання про попередній розвиток об'єкта та невстановлені у науковій формі закономірності);

- логічні, або науково-теоретичні (базуються на знанні закономірностей та теоретичному обґрунтуванні зв'язків і сили їх впливу);

4) форми результату прогнозування:

- кількісні (які описують у формалізованому, кількісному вимірі параметри майбутнього стану об'єкта);

- якісні (засвідчують зміну якісних характеристик або перехід предметів чи явищ у нову форму);

5) кількості досліджуваних факторів, врахованих при розробці прогнозу:

- індивідуального фактора;

- емпіричних залежностей;

- детермінованих (функціональних) залежностей;

- стохастичних (факторних) залежностей;

6) характеру застосовуваних методів:

- за характером застосовуваної інформації:

а) евристичні (логічні прийоми та накопичені наукові знання з різних галузей), які у свою чергу поділяються на:

- інтуїтивні (метод експертних оцінок);

- аналітичні (методи морфологічного аналізу, історико-логічний, побудови дерева цілей, матричний, ігрового моделювання);

б) фактографічні (виходять з аналізу накопиченої інформації про об'єкт прогнозування), що поділяються на:

- статистичні (ґрунтуються на побудові та аналізі емпіричних рядів динаміки: методи екстраполяції/інтерполяції, кореляційний, регресійний);

- випереджувальні (пов'язані з обробкою інформації, що має безпосереднє відношення до часу попередження: методи експертизи);

7) кількості методів, що використовуються для прогнозування:

- симплексний (один метод);

- дуплексний (два методи застосовуються і взаємно доповнюють один одного);

- комплексний (більше двох методів);

8) терміну, на який цей прогноз поширюється:

- довгостроковий (понад 5 років);

- середньостроковий (до 5 років);

- короткостроковий (на 1 рік);

9) поставлених завдань:

- нормативний (визначаються шляхи досягнення поставлених цілей у послідовності від бажаного майбутнього до сучасного);

- дослідницькі, або пошукові (визначаються можливості досягнення цілей, виходячи із закономірностей розвитку та наявних тенденцій).

2. Методи моделювання

Для обґрунтованого визначення майбутніх характеристик процесу чи явища необхідно знати можливі варіанти його структури та розвитку з урахуванням значної кількості факторів.

Основним способом дослідження таких об'єктів є **моделювання** – дослідження за допомогою умовних зображень об'єктів або аналогів, що мають аналогічні істотно важливі характеристики. Цей спосіб ще називають *процесом постановки модельного експерименту*.

Модель замінює неіснуючий об'єкт або такий об'єкт дослідження, який неможливо чи недоцільно залучати до експерименту та фактично є інформаційним зображенням об'єкта. Вона обов'язково має містити ключові риси об'єкта, відповідати його структури, відображати системні зв'язки. У ряді випадків лише модель дає змогу перевірити правильність гіпотези, пов'язуючи інформаційне зображення сучасного та майбутнього станів.

Всі моделі можна класифікувати за різними ознаками:

- ☐ статичні та динамічні (за ознакою часу та стану досліджуваної системи);
- ☐ аналітичні та алгоритмічні (за способом математичного опису);
- ☐ математичні у складі детермінованих і стохастичних (за видом та характером врахування факторів).

Статичні моделі призначені для описування певних (переважно постійних, незмінних) співвідношень між параметрами системи, яка підлягає вивченню.

Динамічні моделі відображають зміну об'єкта дослідження з плином часу та застосовуються для перевірки гіпотез, визначення майбутніх параметрів системи (процесу або явища).

Аналітичні моделі – це алгебраїчні вирази або рівняння з системою обмежень, постійними та змінними членами, які внаслідок переваг формалізації є зручними для використання та інтерпретації результатів.

Метод моделювання є комплексним, або синтетичним, методом, який застосовує ряд загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, а саме: методи збору інформації, аналітичні, евристичні та інші.

3. Програмно-цільовий метод

Цей метод є одним зі способів розробки програм, які мають вирішувати певні завдання або сприяти досягненню попередньо визначених параметрів розвитку різних систем. Ключовими елементами цього методу є поняття “цільова комплексна програма” (ЦКП), “системний підхід” та принципи:

- ☐ цільової орієнтації – націленості на досягнення раніше визначених кінцевих результатів;
- ☐ комплексності – охопат та реалізація повного переліку заходів з виконання програми з урахуванням можливих варіантів розвитку та всієї доступної до аналізу системи факторів впливу;
- ☐ ефективності - обов’язкової орієнтації на отримання певного позитивного ефекту;
- ☐ адресності – спрямованості на певних виконавців та користувачів;
- ☐ визначення ключової (провідної) ланки – розподілу всіх елементів ЦКП на основі та допоміжні, визначення їх співвідношення та обов’язкового врахування цього розподілу на всіх етапах розробки і реалізації ЦКП.

Системний підхід полягає у розгляді програми як взаємопов’язаної системи елементів, які розробляються у певній послідовності та формують єдине ціле.

Цільова комплексна програма – це директивний адресний документ – узгоджений за ресурсами, виконавцями і термінами комплекс заходів, спрямованих на вирішення найбільш ефективними шляхами певних завдань або подолання проблем.

Цільові комплексні програми класифікують за ознаками змісту (соціальні, наукові, екологічні, регіональні та ін.); терміну реалізації

(довгострокові, середньострокові, короткострокові); характеру постановки завдань (розвитку, реконструкції, створення); масштабу (мікро-, мезо-, макрорівнів). Застосування програмно-цільового методу передбачає таку послідовність дій дослідника під час розробці цільової комплексної програми:

- ☐ розробка наукових основ програми;
- ☐ постановка проблеми;
- ☐ збір та систематизація вихідних даних про об'єкт;
- ☐ проведення комплексного аналізу об'єкта;
- ☐ побудова цілей у формі “дерева цілей”, тобто взаємопов'язаної системи головної мети та підпорядкованих їй підцілей – функціональних або предметних;
- ☐ побудова системи факторів, які належать до внутрішнього та зовнішнього середовищ проекту та впливають на проміжні і кінцеві результати;
- ☐ визначення методів, розробка стратегії і тактики досягнення поставлених цілей;
- ☐ структурна побудова програми;
- ☐ визначення термінів виконання програми, її окремих складових елементів.

4. Евристичні методи

Евристичні методи (від гр. пошук) у вузькому розумінні являють собою способи навчання, а у широкому – неформальні методи, які дають змогу досліджувати творчу діяльність, відкривати нове у судженнях, ідеях, способах дії. Застосування евристичних методів приводить до створення моделей творчого пошуку та розв'язання поставлених завдань. Ці методи, як правило, застосовуються, коли наявні знання та попередній досвід не дозволяють однозначно вирішити наукову проблему.

Основним з евристичних методів є *метод експертних оцінок* – спеціальним чином організований збір суджень, оцінок та пропозицій спеціалістів з певної галузі знань, їх аналіз, зведення та формування зваженого результату. Для цього:

- 1) визначають мету дослідження, чітко формулюють умови, ключові питання, що потребують відповіді тощо;
- 2) здійснюють опитування (індивідуальне, у формі анкет, іменне або анонімне);
- 3) визначається методика узагальнення відомостей, отриманих від експертів, та формулювання висновку;
- 4) робиться висновок.

Як різновиди методу експертних оцінок найбільш часто називають методи:

- ☐ “мозкової атаки”, або конференції ідей, що передбачає генерування ідей у процесі обговорення або наукового спору;
- ☐ ”мозкового штурму”, коли одна група експертів (пропоненти) формулює певне бачення ситуації та обґрунтовує його, а інша (опоненти) – аналізує та піддає сумніву;
- ☐ аналогії (синектики);
- ☐ ”Дельфі” – анонімного опитування незалежних спеціалістів для отримання певних відповідей на підготовлені запитання (опитування завершується обробкою та зведенням отриманої інформації, формулюванням певних позицій та повторним опитуванням щодо отриманих результатів або спірних питань).

ЗАВДАННЯ:

1. За тематикою Вашого дослідження здійсніть аналіз наукової літератури (проблематика та методика).
2. Джерела інформації для наукових досліджень, їх пошук, як Ви їх здійснювали.

3. Зазначте основні аспекти і проблемні питання кризи у сучасній науці та можливі шляхи її подолання.

Питання самоконтролю:

1. У чому полягає сутність методики та робочої методики досліджень?
2. Охарактеризуйте методи спостереження та збору даних.
3. Розкрийте сутність вибіркового спостереження та методи формування вибіркової сукупності.
4. Для чого застосовують методи групування?
5. Опишіть сутність табличного методу, дайте класифікацію таблиць.
6. Які графічні методи найбільш широко використовуються у наукових дослідженнях?
7. Які завдання вирішують за допомогою методів аналізу?
8. Розкрийте сутність методу порівняння та основні види порівнянь.
9. Охарактеризуйте методи розрахунку відносних та середніх величин.
10. У чому полягає сутність методів кореляційного аналізу?
11. Опишіть сутність прогнозування та методи його здійснення.
12. Розкрийте основні принципи та функції прогнозування.
13. Роз'ясніть сутність моделювання та класифікаційні ознаки моделей.
14. Якими є принципи використання програмно-цільового методу?
15. У чому полягають особливості використання евристичних методів у наукових дослідженнях?

Рекомендовані джерела інформації:

1. Білуха М.Т. Методологія наукових досліджень: Підруч. для бакалаврів, магістрів і аспірантів екон. спец. ВНЗ. К.: АБУ, 2002. 480 с.
2. Дорогунцов С.І., Чернюк Л.Г., Борщевський П.П., Данилишин Б.М., Фащевський М.І. Соціально-економічні системи продуктивних сил регіонів України. К.: Нічлава, 2002. 690 с.

3. Кияк Б.Р. Методи, алгоритми та моделі інформаційних технологій наукового прогнозування: Гранти і пріоритети для фундаментальних досліджень. К.: УкрІНТЕІ, 2001. 170 с.
4. Кулицький С.П. Основи організації інформаційної діяльності у сфері управління: Навч. посіб. К.: МАУП, 2002. 224 с.
5. Моторин Р.М., Моторина Т.М. Система національних рахунків: Навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2001. 336 с.
6. Ковальчук В. В. Основи наукових досліджень [Текст]: навчальний посібник / В. В. Ковальчук, Л. М. Моїсєєв. 3-є вид., перероб. і допов. К.: ВД «Професіонал», 2005. 240 с.
7. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: Стат. зб. / Держкомстат. К.: Держкомстат, 2002. 316 с.
8. Основи інформаційних систем: Навч. посіб. / В.Ф. Ситник, Т.А. Писаревська, Н.В. Єрєміна, О.С. Краєва / КНЕУ. 2-ге вид. перероб. і доп. К.: КНЕУ, 2001 420 с.
9. Прогнозування і розробка програм: Методич. посіб. / В.Ф. Беседін та ін.; За ред. В.Ф. Беседіна. К.: Наук. світ, 2000. 468 с.
10. П'ятницька-Позднякова І. С. Основи наукових досліджень у вищій школі [Текст]: Навч. посібник / І. П'ятницька-Позднякова. К.: [б.в.], 2003. 116 с.
11. Сидоренко В. К. Основи наукових досліджень [Текст] / В. К. Сидоренко. К.: 2000. РНКЦ «ДІНІТ», 2000. 259 с.
12. Шарапов О.Д., Дербенцев В.Д., Семенов Д.Є. Системний аналіз: Навч.-метод. посіб. – К.: КНЕУ. – 2003. – 154 с.
13. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності [Текст] / В. М. Шейко, Н.М.Кушнарєнко: Підручник для студентів вищих навч. закладів. Х.: ХДАК, 1998. 288 с.

Тема 4. Бібліографічний опис. Міжнародні стилі оформлення списків використаних джерел.

*Вивчити особливості оформлення списку літератури до наукових
праць різних за об'ємом та сформулювати власний список наукових праць.*

План:

1. Бібліографічний опис для списків літератури і джерел
2. Заголовок та видання бібліографічного запису.
3. Міжнародний стандартний номер серіального видання (ISSN).

1. Бібліографічний опис для списків літератури і джерел

Основним структурним елементом кожного списку літератури є бібліографічний опис, що являє собою сукупність бібліографічних відомостей про документ, його складову частину чи групу документів, які наведені за певними правилами і достатні для загальної характеристики та ідентифікації видання. Правила складання бібліографічного опису регламентовані Державним стандартом України «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання», який повністю відповідає міждержавному стандарту, а також Міжнародному стандартному бібліографічному опису документів.

До об'єктів бібліографічного опису відносять такі види документів:

- книги, брошури;
- серіальні видання: періодичні (газети, журнали), видання що продовжуються (наукові праці, наукові записки), серійні видання;
- нотні видання;
- картографічні документи: карти, атласи, глобуси, плани, схеми;
- нормативно-технічні та технічні документи: стандарти, патенти, промислові каталоги, типові проекти та креслення;
- образотворчі видання: плакати, естампи, репродукції, листівки,

фотографії, твори прикладної графіки;

- неопубліковані документи: звіти про НДР, неопубліковані переклади, дисертації;
- аудіовізуальні матеріали: магнітні фонограми, грамплатівки, діафільми, діапозитиви, вузькоплівкові кінофільми тощо;
- мікроформи;
- електронні ресурси: бази даних та програми на різноманітних машиночитаних носіях та у мережевому режимі;
- складові частини документів;
- групи однорідних та різнорідних документів.

Бібліографічний опис надає можливість отримати уявлення про автора документу, зміст документу та його читацьке призначення, місце видання, обсяг видання тощо.

Бібліографічний опис документів, як правило, виконують тією мовою, якою складений документ. При складанні бібліографічного опису застосовують норми сучасної орфографії, за виключенням старовинних документів, в яких відображені особливості мови епохи, а також стилізовані під старовину назви сучасних організацій і назви документів.

Заголовні літери застосовують у відповідності до сучасних правил граматики тієї мови, якою складений бібліографічний опис, незалежно від того, які букви застосовані у джерелі інформації. Із заголовних літер починається перше слово кожної зони бібліографічного опису, а також перше слово наступних елементів: загального позначення матеріалу та будь-яких назв в усіх зонах опису. Всі інші елементи записують малими літерами. Також зберігають прописні і рядкові літери в офіційних назвах сучасних організацій та інших власних іменах.

Числівники у бібліографічному описі, як правило, наводять у тому вигляді, як вони подані у джерелі інформації. Кількісні числівники позначають арабськими цифрами без нарощування закінчень.

Порядкові числівники наводять, як правило з нарощуванням закінчень за правилами граматики відповідної мови, наприклад:

4-те вид.

5 th ed.

Без нарощування закінчення наводять порядкові номери томів, розділів, сторінок, класів, курсів, якщо родове слово (том, розділ і таке ін.) передують порядковому номеру, наприклад:

Т. 2

Вип. 6

Римські цифри й числівники у словесній формі переводять на арабські цифри при позначенні року та дат виходу видання, повторності видання, кількості актів чи дій п'єс, класів і курсів учбових закладів, номерів (випусків) багатотомних видань, ювілейних дат.

При складанні бібліографічного опису з метою забезпечення його компактності можна застосовувати скорочення слів та словосполучень. Скорочення здійснюється не довільно, а у відповідності до нормативних документів якими є: «Скорочення слів в українській мові у бібліографічному описі». Скорочення слів застосовують в усіх зонах бібліографічного опису. Не допускається скорочувати основну назву та загальне позначення матеріалу.

Головною умовою скорочення слів є однозначність їх розуміння та забезпечення розшифровки скорочених слів. Не слід скорочувати слова у тих випадках, коли таке скорочення може зробити неясним зміст тексту, зашкодити його розумінню. Деякі відомості, які наявні у документах, можна не наводити у бібліографічному описі, наприклад назви орденів, почесні звання, військові та наукові звання, терміни, що вказують на правовий статус організації, данні про допуск, дозвіл тощо.

Уніфіковані форми скорочень, що застосовуються в окремих положення, наводять українською, російською або латинською мовами, наприклад:

та інші (et alii) — та ін. (et al.);

і так далі (et cetera) — і т. д. (etc.);

тобто (id est) — т. б. (i. e.);

без місця (sine loco) — б. м. (s. l.);

без видавця (sine nomine) — б. в. (s. n.);

розділова пагінація (pagina varia) – розд. паг. (pag. var.).

Бібліографічний опис складається з елементів, які об'єднані у зони бібліографічного опису у відповідності з їх функціональним призначенням.

Зона бібліографічного опису — велика структурна одиниця бібліографічного опису, яка містить один чи декілька функціонально і (або) змістовно однорідних елементів опису. До складу бібліографічного опису входять такі зони:

- назви та відомостей про відповідальність
- видання
- специфічних відомостей
- вихідних даних
- фізичної характеристики
- серії
- приміток
- стандартного номера (або його альтернативи) та умов.

Зони бібліографічного опису складаються з елементів.

Елемент бібліографічного опису — мінімальна структурна одиниця бібліографічного опису, яка містить одну чи кілька певних бібліографічних відомостей. Елементи поділяються на обов'язкові та факультативні.

Обов'язкові елементи бібліографічного опису — елементи, що містять відомості, які забезпечують ідентифікацію документа. Їх наводять у будь-якому описі.

Факультативні елементи бібліографічного опису — елементи, що містять додаткову інформацію про документ — про зміст, читацьке призначення, про довідковий чи ілюстративний матеріал тощо. Факультативні елементи подають більш широку характеристику документа у цілому.

Пунктуація у бібліографічному описі виконує дві функції — звичайних граматичних розділових знаків і знаків передписаної пунктуації, тобто знаків, що мають визначальний характер для зон та елементів бібліографічного опису. Передписана пунктуація (умовні розділові знаки) сприяють розпізнаванню окремих елементів в описі на різних мовах у вихідних формах традиційної та машино читаної каталогізації — записах, що подані на друкованих картках, у бібліографічних покажчиках, списках, на екрані монітора комп'ютера тощо.

Для виокремлення елементів та зон у бібліографічному описі застосовують такі знаки передписаної пунктуації:

. — крапка і тире

. крапка

, кома

: двокрапка

; крапка з комою

... три крапки

/ наискісна риска

// дві наискісні риси

() круглі дужки

[] квадратні дужки

+ знак плюс

= знак дорівнює

Наприкінці бібліографічного опису ставлять крапку, а на початку кожної зони бібліографічного опису (крім першої) — умовний розділовий знак між зонами опису — «крапку і тире» (*. —*) з пробілами з обох боків тире *.* Якщо перший елемент відсутній, то знак «крапку і тире» ставлять перед наступним елементом, умовний розділовий знак якого у такому випадку не зазначається. Виключення складають знаки «круглі дужки» та «квадратні дужки», які зберігаються після знаку зони.

Кожен елемент опису наводять разом з властивим йому умовним розділовим знаком. Якщо елемент в описі повторюється, то повторюють також його умовний розділовий знак.

Для більш чіткого поділу зон та елементів бібліографічного опису, а також для розрізнення передписаної та граматичної пунктуації застосовують пробіли в один друкований знак до та після передписаного знака. Виключення складають лише знаки «крапка» і «кома» — пробіл залишають тільки після них.

Круглі та квадратні дужки розглядають як єдиний знак, попередній пробіл знаходиться перед першою (відкриваючою) скобкою, а наступний пробіл — після другої (закриваючої) скобки.

Кожен елемент наводять з передуючим знаком передписаної пунктуації. Якщо елемент (окрім першого елемента області) повторюється, повторюють і передуючий йому знак передписаної пунктуації. Щодо застосування знаків пунктуації у середині елементів бібліографічного опису, то тут застосовують звичайні знаки, що відповідають нормам тієї мови, якою складений бібліографічний опис. На межі елементів застосовують обидва знаки — знак пунктуації (крім крапки) та знак передписаної пунктуації.

Кожен бібліографічний опис починається з абзацу: *Заголовок опису. Основна назва [Загальне позначення матеріалу]: відомості, що стосуються назви / перші відомості про відповідальність; наступні відомості про відповідальність.*

— *Відомості про видання / перші відомості про відповідальність, що стосуються видання, додаткові відомості про видання / перші відомості про відповідальність, що стосуються додаткових відомостей про видання.*

— *Специфічні відомості про документ.*

— *Перше місце видання: ім'я видавця чи розповсюджувача, дата видання, розповсюдження.*

— *Специфічне позначення матеріалу та його обсяг.*

— *Основа назва серії чи під серії / перші відомості про відповідальність, що стосуються серії чи підсерії, міжнародний стандартний номер серіального видання (ISSN), що присвоєний даній серії чи підсерії; номер випуску серії чи підсерії).*

— *Примітки.*

— *Стандартний номер (чи його альтернатива).*

2. Заголовок та видання бібліографічного запису.

Заголовок опису — це елемент бібліографічного запису, який містить ім'я особи (заголовок індивідуального автора), або назву організації (заголовок колективного автора), чи позначення виду документа (заголовок форми), або уніфікований заголовок, а також інші відомості, що розташовані перед бібліографічним описом та використовуються для упорядкування бібліографічних записів. При описі деяких документів, наприклад, книг 4 і більше авторів, виданих без зазначення автора заголовок не позначають. Не слід плутати терміни назва і заголовок.

Заголовок є елементом бібліографічного запису, який розташовують перед основною назвою документа. Він може включати ім'я особи (ім'я особи — це умовне поняття, яке включає прізвище, ініціали або ім'я по-батькові, псевдонім, особисте ім'я або прізвисько, яке розглядається як прізвище), назву організації, уніфіковану назву документа, його позначення, географічну назву тощо.

Основна назва документа — це слово, фраза, буква чи група слів, фраз та букв, які називають конкретний документ чи документи, що входять до його складу. Основну назву наводять у тому вигляді як вона подана у передписаному джерелі інформації, у тій само послідовності і з тими ж само знаками. Вона може складатися з одного чи кількох речень, містити цифри, знаки й аббревіатури, особові імена тощо, наприклад:

Learn to read science

Наступним елементом бібліографічного опису є загальне позначення матеріалу, яке визначає клас матеріалу до якого належить об'єкт опису. Нижче подаємо їх перелік українською мовою (з відповідними еквівалентами англійською мовою):

- *відеозапис (videorecording);*
- *звукозапис (saundrecording);*
- *образотворчий матеріал (graphic);*
- *карти (cartographic material);*
 - *комплект (kit);*
- *кінофільм (motion picture);*
- *мікроформа (microform);*
- *мультимедіа (multimedia);*
 - *ноти (music);*
 - *предмет (object);*
 - *рукопис (manuscript);*
 - *текст (text);*
 - *шрифт Брайля (braille);*
- *електронний ресурс (electronic resource).*

З означеного вище переліку обирають один термін, з наданням переваги фізичній формі, у якій поданий документ. Загальне позначення матеріалу наводять одразу після основної назви із заголовної букви у квадратних дужках, наприклад:

Реквієм [Ноти]

Історія релігій світу [Текст]

Протистояння [Електронний ресурс]

Відомостями, що стосуються назви, місять інформацію, яка розкриває і пояснює основну назву, в тому числі й іншу назву, відомості щодо виду,

жанру, призначення документа, зазначення про те, що документ є перекладом з іншої мови тощо. Їх наводять у формі та послідовності, що дана у документі, чи у залежності від виокремлення їх поліграфічними засобами. Перед відомостями, що стосуються назви, ставлять знак двокрапку, який може повторюватись разом з даними, що уточнюють основну назву, наприклад:

English [Текст] : курс англ. мови для аспірантів

Італія [Карти] : Рим — Венеція — Флоренція : карти турист.

Маршрутів

Шевченківська весна [Текст] : тез. доп. наук. конф., (Київ, 12 берез. 2003 р.)

Відомості про відповідальність включають інформацію про осіб та (або) організації, які брали участь у створенні інтелектуального, художнього або іншого змісту документа, що є об'єктом опису. Імена авторів — це відомості про осіб, що створили даний твір або брали участь у його створенні, а також організації, від імені яких публікується документ. Відомості про відповідальність записують у тій формі, у якій вони наведені у документі. Вони можуть складатися з імені особи (осіб), назви організації разом зі словами, що уточнюють категорію їх участі у створенні документа, що є об'єктом опису, наприклад:

/ Георгій Щедровицький, Вадим Розін, Семен Стрельченко

/ Священник Дмитро Дудко

/ Т. І. Трохимчук, Л. В. Павлова, В. П. Новіченко; худож. С. Ільченко

/ упоряд., авт. вступ. ст. Ю. Г. Кругліков

/ Уільям Стайрон; пер. з англ. В. Голишева; вступ Г. Злобіна

Першим відомостям про відповідальність передуює знак *навскісна риска*; наступні групи відомостей відокремлюють одну від одної крапкою з комою. Однорідні відомості у середині групи виокремлюють комами. Порядок наведення відомостей визначається їх поліграфічним оформленням чи послідовністю у документі, незалежно від ступеня відповідальності, наприклад:

*/упорядники: А. Є. Конверський, В. І. Лубський, Т. Г. Горбаченко
[та ін.]; за ред. А. Є. Конверського; Київський нац. ун-т ім. Тараса
Шевченка*

Відомості про видання записують у тому вигляді, як вони наведені у документі. Порядковий номер, що зазначений у цифровій чи словесній формі, записують арабськими цифрами, з додаванням закінчення, що відповідає граматичним правилам відповідної мови, наприклад:

. — 6-е вид.

. — Вид. 5-е

. — 5th ed.

. — Репринтне відтворення вид. 1834 р. / за ред. проф. М. Ф. Іванова.

Зона специфічних відомостей застосовується при описі об'єктів, що є особливим типом публікації чи розміщених на специфічних носіях. До них відносяться картографічні, нотні документи, серіальні та інші ресурси, що продовжуються, окремі види нормативних і технічних документів, електронні ресурси, а також мікро форми, якщо на низ розташовані всі вище зазначені види документів, за винятком електронних ресурсів.

Зона вихідних даних містить відомості про місце і час публікації, поширення чи виготовлення об'єкта бібліографічного опису, а також відомості про його видавця, розповсюджувача, виготовлювача.

Назву місця видання, розповсюдження наводять у формі та відмінку, що зазначені у джерелі інформації, наприклад:

. — Львів.

. — К.

. — М-П.

. — V Praze.

У випадку зазначення кількох місць видання, наводять назву, яка виділена поліграфічним способом чи зазначена першою у документі.

Опущені відомості позначають скороченням [та ін.], [і тп.] або його еквівалентом латинською мовою [etc.], які подаються у квадратних дужках, наприклад:

М-П. [і ін.]

Київ. [і ін.]

Х. [та ін.]

London [etc.]

Можуть бути наведені назви другого та наступних місць видання, які відокремлюються одне від одного крапкою з комою, наприклад:

Л.; Київ; Варшава

К.; Х.

Якщо місце видання в об'єкті опису не зазначено, його слід встановити за місцем знаходження видавця. За відсутністю відомостей про місце видання може бути наведена назва країни чи скорочення [б. м.].

Ім'я (назва) видавця, розповсюджувача тощо наводиться після відомостей про місце видання, до якого воно відноситься, і відокремлюється двокрапкою. Відомості наводять у тому вигляді як вони зазначені у документі, зберігаючи слова чи фрази, що зазначають функції (окрім видавничої), які виконуються особою чи організацією. Відомості щодо форми власності видавця, розповсюджувача тощо (ТОВ, ВАТ, ПАТ, Ltd, Inc., GmbH тощо), як правило, опускають, наприклад:

У джерелі інформації : В описі Видавництва

«Наукова думка» : Наук. думка

ПАТ «Світ-агро» : СВІТ-АГРО

Видавництво Київського університету : Вид-во Київ. ун-ту

У випадку, якщо видавцем є фізична особа, в описі наводять її прізвище та ініціали у формі і відмінку, що зазначені у документі. Назву видавничого філіалу наводять після імені (назви) видавця і відокремлюють комою, наприклад:

. — К. : Наук. думка, Львівське відділення

. — *Л. : Фонд ім. М. Ф. Іванова [i in.]*

За відсутністю у документі імені (назви) видавця наводять у дужках скорочення українською [б. в.], латиною [s. n.],

наприклад:

. — *Ужгород : [б. в.]*

. — *Львів : [б. и.]*

. — *Paris : [s. n.]*

Як дату видання наводять рік публікації документа, що є об'єктом бібліографічного опису. Рік зазначають арабськими цифрами, йому передусь знак кома, наприклад:

, 2007

, 1887

У випадках, коли дата видання невідома та її не вдалося встановити, на її місці наводять дату авторського права (копірайт), дату виготовлення (друкування) тощо, наприклад:

, *cop. 2019*

, *друк. 2022*

, *ценз. 1907*

Зона фізичної характеристики містить позначення фізичної форми, у якій поданий об'єкт бібліографічного опису, у поєднанні із зазначенням обсягу, і, за необхідністю, розміру документа, його ілюстрацій та супровідного матеріалу, який є частиною об'єкту бібліографічного опису.

У відомостях про обсяг документа вказують загальну кількість сторінок (аркушів) документа, включаючи окремі аркуші ілюстрацій, карти, додатки.

Відомості про пагінацію наводять тими цифрами (римськими чи арабськими), які використовуються в описі; аркуші або сторінки, що не перелічені, переліковують і записують арабськими цифрами в квадратних дужка наприкінці пагінації, наприклад:

. — *174, [2] с., [6] арк. іл.*

. — *252 с., 8 с. мал.*

- . — XII, 283, 15 с.
- . — CCXCIX з мал.
- . — С. 12–34.
- . — L 1–19.
- . — VIII, 638 с.

Зона серії містить відомості про багато-частинний документ (документ, що складається більше, ніж з однієї частини), окремим випуском якого є об'єкт бібліографічного опису. Зона містить елементи зони назви та відомостей про відповідальність, які стосуються серії, до якої входить об'єкт опису, а також Міжнародний стандартний номер серіального видання (ISSN) і номер, під яким об'єкт позначений у даній серії.

Основна назва серії подається за правилами наведення основної назви і є обов'язковим елементом опису. Також можуть бути наведені відомості, що стосуються назви, наприклад:

- . — *(Б-ка зарубіж. класики)*
- . — *(Стародавня Таврія, 21 ст.)*
- . — *(Сучасне сільське господарство : ССГ: сер. біолог.: засн. у 1995 р. І. Гончарем та продовж. 2024 р. М. Швецем)*

3. Міжнародний стандартний номер серіального видання (ISSN).

Міжнародний стандартний номер серіального видання (ISSN), що присвоєний даній серії чи під серії, наводять у випадку, якщо він зазначений у документі. Номер наводять у стандартній формі після аббревіатури ISSN, за якою слідує пробіл, і зазначають дві групи з чотирьох цифр, що розділені дефісом. Номеру передують знак кома, наприклад:

- , ISSN 0201-5678
- , ISSN 0131-6044

Зона приміток містить додаткові відомості, які відносяться до окремих зон опису або до документа в цілому, що не були зазначені.

Примітки можуть бути різними за характером і включати, наприклад, відомості щодо паралельної назви, про розбіжності у імені автора, тощо. У примітках часто подають повне чи часткове розкриття змісту книги. Це роблять у тих випадках, коли необхідно передати зміст збірки, або виокремити певний твір.

Кожній примітці передуює знак крапка і тире або примітку починають з нового рядка, а попередні примітки виділяють двокрапкою з наступним пробілом. Кожна примітка відокремлюється одна від одної знаком крапка і тире. Текст приміток не регламентується, наприклад:

- . — *Авт. зазначений на обкл.*
- . — *Бібліогр.: с. 58–59 (38 назв.).*
- *Імен. покажч.: с. 60–64.*
- . — *Вид. на кошти авт.*
- . — *Покажч. авт.: с. 153–158.*
- *Предм. покажч.: с. 159–170.*

У зоні стандартного номера наводять Міжнародний стандартний номер, що присвоєний даному об'єкту бібліографічного опису:

Міжнародний стандартний номер книги (ISBN) або Міжнародний стандартний номер серіального видання (ISSN), або інші стандартні номери, що присвоєні даному об'єкту у встановленому порядку.

Стандартні номери наводять разом з прийнятою аббревіатурою та відповідними пробілами та дефісами. У випадку відсутності стандартного номера, допускається як його альтернативу зазначати номер державної реєстрації, видавничий номер, інші номери, наприклад:

- . — *ISSN 1678-2356*
- . — *ISBN 5-7035-0364-7*
- . — *№ держ. реєстрації 05678901*

Бібліографічний опис окремих видів документів та опис електронних ресурсів, виконують згідно *ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація.*

Бібліографічне послання. Загальні вимоги та правила складання» (Додаток А).

ЗАВДАННЯ:

1. Запишіть основні проблеми накопичення та обробки інформації в процесі Вашого дослідження.
2. Джерела інформації для наукових досліджень та їх пошук використані Вами.
3. Бібліографія: сутність поняття та оформлення Вашого списку публікацій.

Питання самоконтролю:

1. Загальнонаукові методи дослідження.
2. Історичні етапи науки. Розвиток науки у ХІХ столітті.
3. Філософські методи та їх роль у науковому пізнанні.
4. Організація наукової діяльності в Україні.
5. Методологічні та організаційні основи наукової діяльності.
6. Наука як дослідницька діяльність.
7. Застосування дедуктивного та індуктивного методів.
8. Бібліографічний апарат наукових досліджень.
9. Бібліографічний пошук інформації з суспільних наук.
10. Пошук бібліографічної інформації в каталогах і картотеках.
11. Аналіз наукової літератури з теми дослідження.
12. Електронні засоби пошуку інформації.
13. Охарактеризуйте зв'язок дослідницької та інформаційної діяльності.
14. Як визначається якість інформації?
15. Які є види інформації?
16. Назвіть джерела наукових досліджень.
17. Науковий документ та форми існування науки.

Рекомендовані джерела інформації:

1. Білуха М.Т. Методологія наукових досліджень: Підруч. для бакалаврів, магістрів і аспірантів екон. спец. ВНЗ. К.: АБУ, 2002. 480 с.
2. Про вищу освіту [Текст]: закон України. К.: Парламентське вид-во, 2018. 64 с. (Закони України). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1556-18>, вільний. Назва з екрану.
3. Про наукову і науково-технічну діяльність [Електронний ресурс]. Електрон. дан. К.: Верховна Рада України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/848-19>, вільний. Назва з екрану.
4. Про освіту [Текст]: закон України. К.: Парламентське вид-во, 2019. 50 с. (Закони України). Електрон. дан. К.: Верховна Рада України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>, вільний. Назва з екрану.
5. ДСТУ 7.1:2006. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис : загальні вимоги та правила складання (ГОСТ 7.1– 2003, IDT). Видання офіційне. К.: Держспоживстандарт України, 2007. 124 с. (Система стандартів з інформації, бібліотечної і видавничої справи). Режим доступу: https://dnrb.gov.ua/wp-content/uploads/2015/12/DSTU-7.1-2006_2010.pdf, вільний. Назва з екрану.
6. ДСТУ 3582-97. Скорочення слів в українській мові. Загальні вимоги та правила [Текст]: чинний від 01.07.1998. К.: Держстандарт України, 1998. 27 с. Режим доступу: https://dnaop.com/html/61130/doc-%D0%94%D0%A1%D0%A2%D0%A3_3582-97, вільний. Назва з екрану.
7. ДСТУ 3582:2013. Інформація та документація. БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ОПИС. СКОРОЧЕННЯ СЛІВ І СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ. Режим доступу: <https://nmc.zt.ua/?p=1575> вільний. Назва з екрану.
8. Ковальчук В. В. Основи наукових досліджень [Текст]: навчальний посібник / В. В. Ковальчук, Л. М. Моїсєєв. 3-є вид., перероб. і допов. К.: ВД «Професіонал», 2005. 240 с.
9. Про затвердження нової редакції переліків і форм документів, що використовуються при атестації наукових і науково-педагогічних працівників (із

наказу ВАК України від 29 травня 2007 р. № 342) // Бюлетень ВАК України. — 2007. — № 6. — С. 2–40. Режим доступу: https://ips.ligazakon.net/document/view/mus5742?an=15&ed=2008_03_03 вільний. Назва з екрану.

10. Список корисних акронімів англійською для спілкування та роботи. Режим доступу: <https://cambridge.ua/uk/blog/150-sokrashhenyj-y-akronymov-na-anglyjskom/> вільний. Назва з екрану.

11. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності [Текст] / В. М. Шейко, Н.М.Кушнарєнко: Підручник для студентів вищих навч. закладів. Х.: ХДАК, 1998. 288 с.

Тема 5. Правила цитування. Академічна доброчесність та плагіат.

Здійснити відбір інформації для наукового дослідження за власною тематикою та здійснити підготовку тезових доповідей із перевіркою на плагіат

План:

1. Правила цитування.
2. Бібліографічні менеджери.
3. Способи цитування.
4. Перевірка наукових робіт на плагіат.

1. Правила цитування.

Наукове цитування – достовірна вказівка на джерело інформації – обов’язковий елемент будь-якої наукової роботи. Відсутність посилання являє собою порушення авторських прав, а неправильно оформлене посилання розглядається як серйозна помилка. Використання бібліографічних посилань у наукових роботах, як правило, вживається в наступних випадках:

- при цитуванні фрагментів тексту, формул, таблиць, ілюстрацій;
- при запозиченні положень, формул, таблиць, ілюстрацій і т. п. не у вигляді цитати;
- при перефразуванні, недослівному відтворенні фрагмента чужого тексту;
- при аналізі в тексті змісту інших публікацій;
- при необхідності посилання читача до інших публікацій, де матеріал, який підлягає обговоренню є в більш повному об’ємі.

Правильне використання цитат та оформлення посилань у наукових роботах є важливою складовою дотримання принципів академічної

доброчесності та сприяє якісному інтегруванню українських дослідників у світову систему наукової комунікації.

Правила оформлення посилань та цитувань включено в систему міжнародних стандартів ISO17 та Державних стандартів України:

ДСТУ 8302:2015 “Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання”

ДСТУ 7.1:2006 “Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання”

ДСТУ 7152:2020 “Інформація та документація. Видання. оформлення публікацій у журналах і збірниках”.

10 березня 2017 року набув чинності Наказ Міністерства освіти і науки України “Про затвердження вимог до оформлення дисертації”, згідно з яким “... бібліографічний опис списку використаних джерел може оформлятися здобувачем наукового ступеня за його вибором з урахуванням Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 або одним зі стилів, віднесених до рекомендованого переліку стилів оформлення списку наукових публікацій, серед яких:

MLA style (Modern Language Association) – застосовується для гуманітарних наук (філософія, релігія, іноземні мови, мистецтво);

APA style (American Psychological Association) – використовується у суспільних науках (соціологія, право, психологія);

Chicago Style (Turabianstyle) – використовується серед фізичних, природничих та суспільних наук;

Harvard Referencing style (BSI - British Standards Institution) – використовується у гуманітарних та суспільних науках;

ACS style (American Chemical Society) – хімія та інші природничі науки;

AIP style (American Institute of Physics) – фізика та фізичні науки;

IEEE style (Institute of Electrical and Electronics Engineers) – використовується в інженерії, електроніці, телекомунікаціях, інформатиці та інформаційних технологіях;

Vancouver style – використовується в медицині та фізичних науках;

OSCOLA (Oxford University Standard for Citation of Legal Authorities) – правознавство і юриспруденція;

APS style (American Physics Society) – фізичні науки;

Springer MathPhys Style – використовується у математиці, фізиці, статистиці.

З рекомендаціями для оформлення бібліографічних посилань у наукових роботах відповідно до основних міжнародних стилів можна також ознайомитись у Міжнародні стилі цитування та посилання в наукових роботах : метод. рек. / авт.-уклад.: О. Боженко, Ю. Корян, М. Федорець ; редкол.: В. С. Пашкова, О. В. Воскобойнікова-Гузєва, Я. Є. Сошинська, О. М. Бруй ; Наук.-техн. б-ка ім. Г. І. Денисенка Нац. техн. ун-ту України “Київ. політехн. ін-т ім. Ігоря Сікорського” ; Укр. бібл. асоц. Київ : УБА, 2016. 117 с.

2. Бібліографічні менеджери.

Zotero – це безкоштовний інструмент з відкритим кодом для роботи з посиланнями, який дозволяє користувачам створювати власний бібліографічний список, імпортувати посилання з текстових файлів або баз даних, наявних в Інтернеті. Можливості *Zotero*:

- Імпорт та збереження бібліографічної інформації з PDF-файлів, баз даних, каталогів бібліотек, веб-сайтів із знімками тощо;
- створення та форматування текстових цитат та бібліографії;
- синхронізуватися з сервером для збереження персоналізованої бази даних;
- створення online профілю;
- не вимагає для роботи постійного підключення до Інтернету.

- ліміт безкоштовної книжкової полиці 300 Мб.

Mendeley – універсальний бібліографічний менеджер для управління бібліографічною інформацією, що дозволяє зберігати та переглядати наукові праці у форматі PDF та у подальшому цитувати матеріали і формувати переліки використаних джерел. Можливості *Mendeley*:

- створення бібліографічних списків і посилань у різних стилях;
- Завантаження публікацій з Science Direct;
- Збереження документів в особистій бібліотеці, доступність до них в режимі онлайн та офлайн;
- ліміт безкоштовної книжкової полиці 2 Гб.

EndNote – система управління бібліографічною інформацією, що застосовується для управління посиланнями та бібліографією. Можливості *EndNote*:

- створення форматowanego списку посилань з використанням різних бібліографічних стилів;
- створення та ведення власної бази даних, з можливістю захисту паролем;
- відбір бібліографічної інформації з джерел даних в мережі Інтернеті.

Якщо уявити умовний рейтинг самих хитромудрих нюансів написання наукових статей, цитування не має конкурентів і однозначно лідирує. Мало того, що потрібно підібрати відповідний матеріал і не переборщити, так ще й правила оформлення виглядають заплутано. Що і де писати, які дужки використовувати, де шукати правила – розберемо в цій статті.

3. Способи цитування.

Цитування – це запозичення фрагментів тексту, ілюстрацій, таблиць, схем іншого автора або застосування прийому аналізу чужих робіт в своїй статті, а також переклад або перефразування іноземних авторів. Тобто цитата – це виклад чужого контенту в своїй роботі.

Якщо є правильно оформлені посилання і виноски, запозичення вважається цілком припустимим, при дотриманні всіх умов. Якщо немає – є відвертий плагіат з усіма наслідками. А саме, низькою унікальністю, порушенням авторських прав й ігноруванням принципу академічної доброчесності.

У кожної цитати в науковій статті повинне бути посилання на джерело з списку використаних джерел. Недотримання такого правила – одна з причин відмови в публікаціях, особливо в рейтингових фахових виданнях

Цитування реалізується декількома способами:

Вторинні посилання.

Це популярний, але частково небезпечний спосіб, якщо добре не перевірити достовірність першоджерела і виключити помилки. Віддавайте йому перевагу, якщо тільки знайомитеся з матеріалом, не володієте мовою першоджерела і не можете зробити хороший переклад, знайшли цікаву літературу, але оригінал зіпсований. Однак є золоте правило: якщо можна цитувати оригінал, використовуйте цю можливість.

Зарубіжні джерела.

Якщо в науковій статті планується згадка слів іноземних авторів або матеріалу зарубіжних джерел, але немає можливості зробити переклад самостійно, використовуються парафрази. Важливо, щоб особисті дані були транслітеровані, тобто правильно переведені на мову наукової статті без спотворення сенсу і без граматичних помилок.

Самоцитування.

Автори можуть використовувати такий прийом, як цитування автором власних робіт, які були опубліковані раніше. Так дослідження доповнюється і розкривається. Однак існує ліміт на такий прийом – не більше 12%. Це спосіб привернути інших вчених до власних напрацювань. Проте, індекси цитування провідних світових журналів не зараховують посилання автора на самого себе і не впливають на рейтинг.

Цитування нормативно-правових актів.

Законодавство – досить складний вид джерел. Перше правило – посилання направляються тільки на першоджерела, наприклад на офіційний сайт Верховної ради, розділ з законодавством. Друге правило – використовуються останні актуальні версії з урахуванням доповнень і змін.

Вибір способу цитування визначається темою наукової статті. Завжди вітається різноманітність. По можливості, використовуйте кілька варіантів, але не перестарайтеся – однієї-двох цитат на сторінку цілком достатньо

Рекомендації з оформлення посилань інших авторів в тезах:

- Буквальне переписування фрагмента першоджерела завжди обрамляється лапками.

- Потрібно приводити повний текст цитати. Заборонено довільне урізання і використання уривків з контексту.

- Якщо цитується автор, обов'язково вказується його прізвище та ім'я, тобто він ідентифікується. Ініціалів достатньо, навіть якщо автори цілком відомі.

- Абзаци не можуть починатися з ПІБ автора, і безпосереднього тексту цитати. Це виглядає нелогічно і неграмотно.

- Для всіх посилань у науковій статті використовується єдиний стиль. Тобто якщо внутрішньо-текстові посилання, то тільки так, якщо виноски, то на кожній сторінці. Також і з дужками – або круглі, або квадратні. Чергування недоречно.

Головним документом-орієнтиром є міжнародні правила і українські стандарти ДСТУ 8302:2015. Там можна знайти вичерпні відповіді на все, що стосується бібліографічних посилань.

Парафраз – це вид цитування, суть якого зводиться до переказу оригінального тексту своїми словами. Допускається тільки кілька випадків, коли автор може використати парафраз. Він доречний, якщо:

- в науковій статті використовується цитата по об'єднаним даними при посиланні одночасно на кілька матеріалів;

- формат прямої згадки не дозволяє використовувати такі об'ємні цитати;
- необхідно коротко викласти об'ємний теоретичний матеріал.

Однак для такого формату важливо дотримуватися двох умов: перше – сенс повинен бути збережений і не спотворений, друге – посилання на автора обов'язкове.

За потреби автор може вносити зміни в цитату, коли:

- ✓ в тексті оригінального документа виявлені помилки. Вони не виправляються, але супроводжуються квадратними дужками або знаком питання в круглих дужках;
- ✓ цитуються роботи, видані до 1918 року, тобто до реформування правопису;
- ✓ змінюються відмінки слів в цитаті, якщо вона належить конкретній фразі з синтаксичним складом;
- ✓ скорочені слова розгортаються в повні формулювання, і додаток вказується в квадратних дужках.

У всіх інших ситуаціях спотворення і «втручання» в оригінальну версію при її цитуванні заборонено. Порухення правил може стати основою обвинувачення в порушенні інтелектуальної власності.

«У числі найпоширеніших помилок: ігнорування правил про лапки і посилання, що призводить до звинувачення в плагіаті; використання недостовірних джерел; перекручування фактів і помилки даних про автора; неправильний, неточний, безграмотний переклад. Ще одна помилка – відсутність цитат або їх надлишок»

4. Перевірка наукових робіт на плагіат.

Унікальність – одна з ключових вимог до дисертації. Цьому є пояснення. У всьому науковому світі посилилася боротьба із плагіатом. На перше місце ставиться захист інтелектуальної власності та авторського права.

Для науки та розвитку суспільства важливі свіжі, практично значущі напрацювання, а чи не нескінченне переписування одного, колись успішно написаного дослідження. Незважаючи на широкі інформаційні можливості перевірки системами Антиплагіату, питання залишається актуальним, а спроби обійти алгоритми удосконалюються.

Антиплагіат – це сканування тексту на наявність неунікальних фрагментів, парафраз, надмірних запозичень, копіпаста іншої роботи. Дослідження проходить глибокий аналіз для підтвердження, що робота – авторська та унікальна. Встановлення парафраз – перефразування чужих робіт без внесення власних думок. За типом банального викладу. Виявлення поверхневого рерайту. Виявлення копіпаста, синонімайзу, заміни символів кирилиці на латиницю. Встановлення збігів за словами та фразами у відсотковому співвідношенні.

Перевірка на Антиплагіат передбачає комплексний аналіз тексту. Мета – переконатися, що дослідження – авторське, відповідає високим критеріям та стандартам дисертації, не є плагіатом, у тому числі самоплагіатом.

Популярні безкоштовні сервіси для перевірки унікальності дисертації:

PlagiarismCheck.org – це онлайн-сервіс, який надає інструменти для виявлення плагіату та перевірки оригінальності текстових матеріалів. З його допомогою користувачі можуть аналізувати тексти на наявність скопійованих або перероблених ділянок з інших джерел. Сервіс активно використовується в освітніх закладах, наукових організаціях, видавництвах, а також в різних сферах, де важливо забезпечити цілісність та оригінальність текстів.

Основні характеристики та функції PlagiarismCheck.org:

□ Велика база даних: Сервіс має велику базу даних, що включає в себе інтернет-сторінки, наукові публікації, академічні роботи та інші джерела, які використовуються для порівняння тексту на оригінальність.

□ Аналіз тексту: Користувачі можуть завантажувати свої текстові документи для перевірки. Система порівнює введений текст з матеріалами з

бази даних, виявляючи схожі фрагменти та вказуючи на можливі випадки плагіату.

□ Звіти про плагіат: Після завершення аналізу PlagiarismCheck.org надає докладні звіти про знайдені співпадіння. Звіти можуть включати посилання на джерела, з яких було взято контент, що полегшує перевірку та підтвердження порушень.

□ Інструменти для управління плагіатом: Сервіс також надає засоби для управління плагіатом, дозволяючи авторам вносити зміни до тексту або посилатися на джерела, щоб усунути можливі порушення.

□ Різноманітні користувачі: PlagiarismCheck.org корисний для студентів, викладачів, дослідників, авторів контенту, редакторів та інших професіоналів, чия робота пов'язана з написанням та перевіркою текстів.

□ Конфіденційність: Сервіс зазвичай приділяє увагу питанням конфіденційності даних користувачів, гарантуючи, що завантажені тексти не будуть розкриті третім особам.

Проте, PlagiarismCheck.org, подібно до інших аналогічних інструментів, має свої обмеження. Автоматичні системи виявлення плагіату іноді можуть давати помилкові відгуки або не розпізнавати специфічні види порушень. Тому завжди рекомендується додатково аналізувати результати та, за необхідності, проводити додаткові перевірки.

Duplichecker – це онлайн-інструмент для перевірки плагіату та оригінальності текстових матеріалів. Цей інструмент надає можливість користувачам завантажувати текстові документи або вставляти текст безпосередньо в інтерфейс для аналізу та виявлення можливих співпадінь з іншими джерелами.

Основні характеристики та функції Duplichecker:

□ Перевірка на плагіат: Duplichecker порівнює завантажений або введений текст з різними джерелами, такими як веб-сторінки, наукові статті та інші тексти у їх базі даних. Він виявляє схожі фрагменти та надає звіт про ступінь підозрілих співпадінь.

□ **Онлайн-інтерфейс:** Сервіс надає зручний веб-інтерфейс, що дозволяє користувачам перевіряти тексти без необхідності встановлення додаткового програмного забезпечення.

□ **База даних:** Duplichecker має свою базу даних, що включає різноманітні джерела, так що користувачі можуть бути впевнені, що текст буде порівнюватись з обширним набором матеріалів.

□ **Додаткові інструменти:** Окрім перевірки на плагіат, Duplichecker також може надавати інструменти для перевірки граматики та правопису, а також конвертери форматів файлів.

□ **Безкоштовні та платні варіанти:** Сервіс пропонує як безкоштовні, так і платні версії. В безкоштовній версії є обмеження за кількістю перевірок та обсягом тексту, які можна аналізувати, тоді як платні плани зазвичай надають більший доступ до функцій.

□ **Обмеження:** Як і всі інструменти для перевірки плагіату, Duplichecker також має свої обмеження, і його результати можуть вимагати додаткової перевірки та інтерпретації, особливо для складних текстів або специфічних випадків.

Duplichecker – це один із багатьох подібних інструментів, які призначені для допомоги в підтримці оригінальності текстів та запобіганні плагіату. При використанні будь-якого такого інструменту важливо адекватно оцінювати результати та доповнювати їх додатковими методами перевірки, особливо в освітніх та наукових сферах.

Unicheck (Turnitin) – один з найбільш відомих та широко використовуваних онлайн-сервісів для перевірки оригінальності текстів та виявлення плагіату. Turnitin широко використовується в освітніх установах, вишах, коледжах та інших місцях, де важливо забезпечити чесність та цілісність академічних і наукових текстів.

Основні характеристики та функції Turnitin (Unicheck):

□ **Велика база даних:** Turnitin має велику базу даних, яка включає в себе мільйони академічних статей, наукових досліджень, есе та інших текстових

матеріалів. Це дозволяє сервісу виявляти схожі ділянки тексту та порівнювати їх з багатьма джерелами.

- Підтримка різних типів контенту: Turnitin здатний аналізувати різноманітні формати документів, включаючи текстові документи, PDF-файли, презентації та навіть вихідний код.

- Порівняння з локальними джерелами: Додатково до глобальної бази даних, Turnitin також може порівнювати завантажені документи з іншими матеріалами, завантаженими в ту саму систему, що допомагає виявити плагіат всередині організації.

- Звіти про плагіат: Turnitin надає докладні звіти про подібність, які включають виділені фрагменти тексту, знайдені джерела та оцінку ступеня оригінальності тексту.

- Інтеграція з освітніми платформами: Багато навчальних платформ та систем управління навчанням інтегрують Turnitin для автоматичної перевірки плагіату всередині середовища навчання.

- Зворотний зв'язок для студентів: Окрім виявлення плагіату, Turnitin також може надавати зворотний зв'язок студентам щодо покращення якості та оригінальності їх робіт.

- Конфіденційність даних: Turnitin дотримується високих стандартів конфіденційності даних і, як правило, використовується відповідно до політик і правил навчальних закладів.

Ефективність Turnitin (Unicheck) у виявленні плагіату зробила його ключовим інструментом в галузі освіти та наукових досліджень. Проте важливо розуміти, що інструменти автоматичної перевірки на плагіат можуть давати помилкові срабатування і вимагають критичної оцінки результатів.

Advego – безкоштовний сервіс для перевірки тексту, який може працювати на стаціонарній програмі без підключення до інтернету. Програма дозволяє встановити неякісний рерайт, дублікати, запозичення, самоплагіат. Система виявляє тексти після обробки програми синонімайзерами.

Особливості:

- ☐ допустимий обсяг завантаження тексту за один раз – 95 000 символів;
- ☐ передбачено захист від сервісів «обходу антиплагіату»;
- ☐ потрібно вводити капчі під час перевірки;
- ☐ показується плагіат у наукових працях, дипломах, дисертаціях;
- ☐ передбачено кілька варіантів мов на вибір, включаючи російську, українську, англійську та іспанську мову.

Паралельно доступна перевірка тексту за параметрами SEO, у тому числі визначення частотності слів, щільності ключових слів, кількості стоп-слів, виявлення академічної та класичної нудотності тексту, перевірка орфографічних та пунктуаційних помилок.

Перевірка дисертації ВАК та дисертаційною радою відбувається коли науковий керівник та голова спеціалізованої вченої ради несуть персональну відповідальність, якщо допустять до захисту дисертацію з відвертими ознаками порушення академічної доброчесності. Мається на увазі плагіат, самоплагіат, фальсифікація, обман. Головною програмою перевірки науково-дослідних робіт є сервіс Антиплагіат.ВНЗ. Він зосередив кілька мільйонів готових та вже захищених/зданих матеріалів, тому з максимальною точністю дозволяє виявити ознаки запозичення, копіювання, поверхневого рерайту.

Доступ до сервісу мають юридичні особи – установи вищої освіти і, відповідно, викладачі, які в них працюють і ведуть кураторство здобувача. У рядових фізичних осіб доступу до такої системи немає, тому приватному порядку робота перевіряється усіма зазначеними вище сервісах. Проте на сьогоднішній день Антиплагіат. ВНЗ вважається безальтернативним.

Оригінальність дисертації можливо поліпшити за рахунок:

- ☐ Написання дисертації з нуля, а не переробка чужого дослідження. У мережі «гуляють» роботи, багаторазово переписані кількома поколіннями. Чим популярніше джерело, тим вищі ризики не оригінальності.
- ☐ Перевірка тексту на спамленість, академічну нудоту.

☐ Усунення слів зі списку спаму, зменшення нудоти та водності тексту дозволить прочистити матеріал та підвищить його унікальність.

☐ Обов'язкове оформлення посилань на будь-який текстовий фрагмент обсягом від одного речення та більше, відтворений у тексті наукової роботи без змін або з невеликими змінами.

☐ Перевірка на тавтологію, повторення дат, власних назв, фактів.

☐ Уникнення повторення спеціальних термінів, використання займенників та альтернативних назв. Якщо в абзаці вже було сформульовано, наприклад, «банкрутство фізичної особи», не слід часто використовувати такий оборот. Варіант заміни – визнання фінансової неспроможності.

☐ Уникнення дублювання нормативно-правових актів.

☐ Максимальне використання іноземних джерел, у тому числі зарубіжних публікацій у авторитетних виданнях. Запозичення іноземного контенту проводяться рідше, отже він більш унікальний.

☐ Опрацювання великої кількості різноманітної літератури на тему, оцінка питання з безлічі ракурсів. Що більше джерел думок, то вище шанси, що підсумковий текст буде оригінальним.

☐ Авторське виконання, викладення власних висновків та формулювань, включення аналітики, самостійне формулювання висновків.

ЗАВДАННЯ:

1. Виконайте за власною тематикою наукового дослідження відбір інформації до 30 джерел .

2. Підготуйте тезову доповідь за власною тематикою наукового дослідження із перевіркою на плагіат (до чотирьох сторінок тексту формату А4).

Питання самоперевірки:

1. Типологія методів наукового дослідження.
2. Емпіричні методи наукового пізнання.
3. Спостереження у науковому дослідженні.

4. Роль експерименту в науці.
5. Теоретичні методи наукового дослідження.
6. Аналіз і синтез у науковому пізнанні.
7. Моделювання та аналогія як методи наукового дослідження.
8. Основні проблеми накопичення та обробки інформації в процесі дослідження.
9. Джерела інформації для наукових досліджень та їх пошук.
10. Добросовісність наукової діяльності в Україні та світі.
11. Наука як персональна, відповідальна і чесна дослідницька діяльність.
12. Організація сервісу Unichesk для поліпшення наукової діяльності в Україні.
13. Дослідницька діяльність науковців початківців ризику використання рейкової інформації.
14. Визначення та виявлення неправдивої інформації наукових досліджень.

Рекомендовані джерела інформації:

1. Білуха М.Т. Методологія наукових досліджень: Підруч. для бакалаврів, магістрів і аспірантів екон. спец. ВНЗ. К.: АБУ, 2002. 480 с.
2. Про вищу освіту [Текст]: закон України. К.: Парламентське вид-во, 2018. 64 с. (Закони України). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1556-18>, вільний. Назва з екрану.
3. Про наукову і науково-технічну діяльність [Електронний ресурс]. Електрон. дан. К.: Верховна Рада України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/848-19>, вільний. Назва з екрану.
4. Про освіту [Текст]: закон України. К.: Парламентське вид-во, 2019. 50 с. (Закони України). Електрон. дан. К.: Верховна Рада України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>, вільний. Назва з екрану.
5. ДСТУ 7.1:2006. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис : загальні вимоги та правила складання (ГОСТ 7.1– 2003, IDT). Видання офіційне. К.: Держспоживстандарт України, 2007. 124 с. (Система стандартів з інформації, бібліотечної і видавничої справи). Режим доступу:

https://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2015/12/DSTU-7.1-2006_2010.pdf,
вільний. Назва з екрану.

6. ДСТУ 3582-97. Скорочення слів в українській мові. Загальні вимоги та правила [Текст]: чинний від 01.07.1998. К.: Держстандарт України, 1998. 27 с.
Режим доступу: https://dnaop.com/html/61130/doc-%D0%94%D0%A1%D0%A2%D0%A3_3582-97, вільний. Назва з екрану.

7. Ковальчук В. В. Основи наукових досліджень [Текст]: навчальний посібник / В. В. Ковальчук, Л. М. Моїсєєв. 3-є вид., перероб. і допов. К.: ВД «Професіонал», 2005. 240 с.

8. Цитування та імпакт посилання // <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/174/files/80456e14-b33c-4a9c-9e2f-e1d69cdc74dc.pdf>

9. Сайт для транслітерації:
http://shub123.ucoz.ru/Sistema_transliterazii.html

10. Міжнародні правила цитування та посилання в наукових роботах
<https://nauka.gov.ua/information/mizhnarodni-pravy-la-tsytuvannia-ta-posylannia-v-naukovykh-robotakh/>

11. Перевірка дисертації на унікальність та плагіат
<https://aspirantura.com.ua/uk/blog/perevirka-disertatsiyi-na-unikalnist-ta-plagiat/>

Тема 6. Наукова діяльність студентів і молодих вчених. Навчання в аспірантурі та докторантурі.

Здійснити виконання основних наукових документів, що використовуються за навчання у магістратурі та аспірантурі.

План:

1. Теоретичні та прикладні наукові дослідження.
2. Звітність у науково-дослідній роботі.

1. Теоретичні та прикладні наукові дослідження.

Завдання наукових досліджень варіюють у межах від трьох до восьми. При цьому важлива роль належить науковому керівникові. Він обмежує і спрямовує пошук, допомагає розібратися (особливо вченому-початківцю) у великому потоці первинної та вторинної інформації, відкинути другорядні джерела.

Більшість досліджень, що виконуються, наприклад, в галузі філософії, носять теоретичний характер, але кожне дослідження повинно мати певні форми використання в суспільній практиці. Для теоретичних досліджень це можуть бути: публікація результатів дослідження в монографіях, наукових статтях, підручниках; оприлюднення результатів дослідження у виступах на наукових конференціях, симпозіумах, з'їздах, а для практичних досліджень у галузі соціальних наук, крім означеного, ще й участь у розробці державних і регіональних програм соціального розвитку або конкретне запровадження результатів у роботу певної установи, підприємства, організації.

Як для теоретичних, так і для прикладних досліджень головною ознакою є творчість як нові відкриття, як створення за певним задумом нових цінностей, встановлення невідомих раніше науці фактів, надання нової, цінної для людини інформації.

Без теоретичного творчого мислення неможливо заперечити існуючі чи створити нові наукові гіпотези, дати глибоке пояснення процесів та явищ, які раніше були незрозумілими або мало вивченими, пов'язати єдине ціле різні явища, тобто знайти стрижень дослідження.

Творчий процес потребує вдосконалення відомого рішення. Удосконалення є процесом переконструювання об'єкта мислення в оптимальному напрямі й до певних меж, і тоді процес оптимізації призупиняється, створюється продукт розумової праці. За певних умов означений процес приводить до оригінального теоретичного рішення. Оригінальність виявляється у своєрідному, неповторному погляді на процес чи явище.

Творчий характер мислення при розробці теоретичних аспектів наукового дослідження полягає у створенні уявлень, тобто нових комбінацій з відомих елементів, і базується на таких прийомах, як збирання й узагальнення інформації; постійне зіставлення, порівняння, критичне осмислення; чітке формулювання своїх думок та їх письмовий виклад; удосконалення власних пропозицій.

Часто може бути так, що творче рішення не вкладається в межі раніше наміченого плану, воно може виникнути «раптово». Творчі думки, оригінальні рішення з'являються тим частіше, чим більше сил, праці, часу витрачається на постійне обдумування об'єкта дослідження. Ефективність творчого задуму залежить від того, якою мірою науковець володіє методами дедукції та індукції, аналізу, синтезу тощо.

Важливою частиною прикладних наукових досліджень є експеримент, що являє собою науково поставлений дослід чи споглядання явища в чітко врахованих умовах, що дозволяє стежити за його ходом, керувати ним, відтворювати щоразу при повторенні цих умов.

Основна мета експерименту полягає в перевірці теоретичних положень, а також у більш широкому і глибокому вивченні теми наукового дослідження. Експерименти бувають природними та штучними.

Природні експерименти характерні при дослідженні певних соціальних явищ (соціальний експеримент) в умовах, наприклад, певного соціального колективу, а штучні експерименти широко застосовуються в багатьох природничо-наукових дослідженнях.

Експерименти бувають лабораторними (проводяться у спеціальних модельованих умовах) і виробничими (в реальних умовах існування). Наприклад, при виробничих експериментах застосовують метод анкетування, збирання статистичної інформації тощо.

Експерименти виконуються за певними планами, послідовність етапів якого може включати такі складові: розробка плану експерименту; вибір засобів для його проведення; проведення експерименту; обробка й аналіз експериментальних даних. Особливе місце належить останньому етапу експерименту, оскільки він дозволяє зробити висновок про те, чи підтвердилася робоча гіпотеза наукового дослідження, чи ні.

2. Звітність у науково-дослідній роботі.

Виконана науково-дослідна робота подається у формі звіту – документ, що містить вичерпні систематизовані відомості про виконану роботу. При його складанні слід дотримуватись таких вимог, як чіткість і логічна послідовність викладу матеріалу, переконливість аргументації, чіткість формулювань, що виключає можливість неоднозначного тлумачення, конкретність викладу результатів роботи; обґрунтованість рекомендацій і пропозицій.

Оформлення звіту про науково-дослідну роботу регламентовано Державним стандартом України ДСТУ 3008-95 «Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення».

Звіт про виконану науково-дослідну роботу (НДР) має складатися з трьох частин: вступна частина, основна частина, додатки.

Вступна частина містить такі структурні елементи:

—обкладинку (сторінки 1 і 2 обкладинки);

- титульний аркуш;
- список авторів;
- реферат;
- зміст;
- перелік умовних позначень, символів, одиниць, скорочень і термінів;
- передмову.

Основна частина складається з:

- вступу;
- суті звіту;
- висновків;
- рекомендацій;
- переліку посилань.

Додатки розміщують після основної частини звіту.

Стандарт встановлює основні вимоги щодо звітів із завершених НДР, а також правила друкування звіту.

Текст друкують машинописним або комп'ютерним способом, дотримуючись полів: ліве — не менше 30 мм, праве — не менше 10, верхнє — не менше 15, нижнє — не менше 20 мм — через півтора або два інтервали, а при друкуванні за допомогою комп'ютера використовують шрифт Times New Roman Cyr текстового редактора Word розміром 14 пунктів з полуторним міжрядковим інтервалом. Формат паперу А4 (210 x 297 мм).

Титульний аркуш є першим аркушем роботи і включає такі дані: обмеження щодо розповсюдження або гриф таємності (якщо необхідно); ідентифікатори звіту; міжнародний стандартний книжковий номер (ISBN) або міжнародний номер серіального видання (ISSN) — наводять для звітів, котрі видаються; відомості про виконавця роботи — юридичну особу (організацію) або фізичну особу; грифи затвердження та погодження; повна назва документа; підписи відповідальних осіб, включаючи керівника роботи; рік складення (затвердження) звіту.

Список виконавців включає прізвища всіх відповідальних виконавців, виконавців і співвиконавців (авторів роботи), які брали творчу участь у роботі, із зазначенням їх посад, наукових ступенів, вчених звань. Якщо виконавець роботи тільки один, його прізвище і підпис поміщають на титульному аркуші.

Реферат призначений для ознайомлення зі звітом. Він має бути стислим, інформативним і містити відомості, які дозволяють прийняти рішення про доцільність читання всього звіту. Реферат має бути розміщений безпосередньо за списком авторів, починаючи з нової сторінки. Тексту реферату при виданні звіту передує повний бібліографічний опис звіту, який виконують відповідно до вимог чинних стандартів з бібліотечної та видавничої справи.

Реферат повинен містити:

— відомості про обсяг звіту, кількість частин звіту, кількість ілюстрацій, таблиць, додатків, кількість джерел згідно з переліком посилань (усі відомості наводять, включаючи дані додатків);

— текст реферату, в якому зазначають дані про об'єкт дослідження або розроблення; мету роботи; методи дослідження та апаратуру; результати та їх новизна; основні конструктивні, технологічні й техніко-експлуатаційні характеристики та показники; ступінь впровадження; взаємозв'язок з іншими роботами; рекомендації щодо використання результатів роботи; галузь застосування; економічну ефективність; значущість роботи та висновки; прогностичні припущення про розвиток об'єкта дослідження або розроблення;

— перелік ключових слів повинен включати від 5 до 15 слів у називному відмінку.

Реферат належить виконувати обсягом не більш як 500 слів, і, бажано, щоб він уміщувався на одній сторінці формату А4.

Зміст включає перелік умовних позначень, символів, одиниць, скорочень і термінів; передмову; вступ; послідовно перелічені назви всіх розділів, підрозділів, пунктів і підпунктів (якщо вони мають заголовки) суті звіту; висновки; рекомендації; перелік посилань; назви додатків і номери сторінок,

які містять початок матеріалу. У змісті можуть бути перелічені номери й назви ілюстрацій та таблиць із зазначенням сторінок, на яких вони вміщені.

Перелік умовних позначень, символів, одиниць, скорочень і термінів містить всі прийняті у звіті малопоширені умовні позначення, символи, одиниці, скорочення і терміни пояснюють у переліку, який вміщують безпосередньо після змісту, починаючи з нової сторінки.

Вступ до звіту про виконану НДР повинен містити оцінку стану досліджуваної науково-дослідної проблеми, провідні фірми та провідних вчених і фахівців даної галузі; світові тенденції розв'язання поставлених задач; актуальність даної роботи та підставу для її виконання; мету роботи та галузь застосування.

Основна частина повинна містити:

- вибір напрямку дослідження;
- сутність теоретичних та/або експериментальних досліджень;
- узагальнення й оцінку результатів досліджень.

Науково-дослідна робота має відображати:

- обґрунтування вибору обраного напрямку дослідження; методи вирішення завдань та їх порівняльну оцінку; розробленість загальної методики виконання дослідження, аналіз та узагальнення існуючих результатів;
- характер і зміст виконаних теоретичних або прикладних досліджень;
- оцінку повноти вирішення поставленого завдання, відповідність виконаного дослідження програмі, оцінку достовірності отриманих результатів, обґрунтування необхідності проведення додаткових досліджень.

Висновки повинні містити стислий підсумок результатів виконаної науково-дослідної роботи чи окремих її етапів, пропозиції щодо їх використання, включаючи впровадження. Слід зазначити наукову, соціальну значущість результатів роботи.

У звіті на ґрунті одержаних висновків можуть наводитись рекомендації. У рекомендаціях визначають подальші роботи, які вважають необхідними, приділяючи основну увагу пропозиціям щодо ефективного використання

результатів дослідження чи розроблення. Вони повинні мати конкретний характер і бути повністю підтверджені звітною роботою. Їх вміщують після висновків, починаючи з нової сторінки.

У списку використаних джерел наводиться повний бібліографічний опис монографій, наукових збірників, статей, архівних та інших документів, що були використані при виконанні науково-дослідної роботи.

ЗАВДАННЯ:

1. Запишіть приклади за ваших досліджень, наукових документів, які належать до складу вторинних, у роботі магістрантів.
2. Запишіть приклади релевантну, бібліографічну та нову (основну) інформацію, що міститься у документах наукових робіт магістрантів та аспірантів.

Питання самоконтролю:

1. Охарактеризуйте зв'язок дослідницької та інформаційної діяльності.
2. Як визначається якість інформації? Які види інформації?
3. Назвіть джерела наукових досліджень.
4. Розкрийте сутність наукового документа.
5. Які є види первинних наукових документів, що не публікуються?
6. Назвіть наукові документи, які належать до складу вторинних.
7. Охарактеризуйте релевантну, бібліографічну та нову (основну) інформацію, що міститься у документі.
8. Поняття наукової комунікації та наукової школи.
9. Наукова стаття та рецензія, як форми наукової роботи.
10. Апробація результатів наукового дослідження.
11. Наукова дискусія.
12. Співвідношення курсової, дипломної, магістерської робіт як кваліфікаційних досліджень.
13. Методика підготовки та оформлення наукової публікації.

14. Послідовність виконання курсової, дипломної, магістерської роботи.
15. Дисертація: визначення поняття, основні види.
16. Вчені ступені і звання та їх роль в організації наукових кадрів.

Рекомендовані джерела інформації:

1. Білуха М.Т. Методологія наукових досліджень: Підруч. для бакалаврів, магістрів і аспірантів екон. спец. ВНЗ. К.: АБУ, 2002. 480 с.
2. Про вищу освіту [Текст]: закон України. К.: Парламентське вид-во, 2018. 64 с. (Закони України). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1556-18>, вільний. Назва з екрану.
3. Про наукову і науково-технічну діяльність [Електронний ресурс]. Електрон. дан. К.: Верховна Рада України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/go/848-19>, вільний. Назва з екрану.
4. Про освіту [Текст]: закон України. К.: Парламентське вид-во, 2019. 50 с. (Закони України). Електрон. дан. К.: Верховна Рада України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>, вільний. Назва з екрану.
5. ДСТУ 7.1:2006. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис : загальні вимоги та правила складання (ГОСТ 7.1– 2003, IDT). Видання офіційне. К.: Держспоживстандарт України, 2007. 124 с. (Система стандартів з інформації, бібліотечної і видавничої справи). Режим доступу: https://dnppb.gov.ua/wp-content/uploads/2015/12/DSTU-7.1-2006_2010.pdf, вільний. Назва з екрану.
6. ДСТУ 3582-97. Скорочення слів в українській мові. Загальні вимоги та правила [Текст]: чинний від 01.07.1998. К.: Держстандарт України, 1998. 27 с. Режим доступу: https://dnaop.com/html/61130/doc-%D0%94%D0%A1%D0%A2%D0%A3_3582-97, вільний. Назва з екрану.
7. Ковальчук В. В. Основи наукових досліджень [Текст]: навчальний посібник / В. В. Ковальчук, Л. М. Моїсєєв. 3-є вид., перероб. і допов. К.: ВД «Професіонал», 2005. 240 с.

8. Коровайченко Ю. М. Alma mater, або як стати справжнім студентом [Текст: (інформація для абітурієнтів, студентів, батьків, викладачів) / Ю. М. Коровайченко. К.: «ВМУРол», 2003. 115 с. (Путівник в країну «Студентство»).

9. Про затвердження нової редакції переліків і форм документів, що використовуються при атестації наукових і науково-педагогічних працівників (із наказу ВАК України від 29 травня 2007 р. № 342) // Бюлетень ВАК України. — 2007. — № 6. — С. 2–40. Режим доступу: https://ips.ligazakon.net/document/view/mus5742?an=15&ed=2008_03_03 вільний. Назва з екрану.

10. Як підготувати і захистити дисертацію на здобуття наукового ступеня [Текст]: (методичні поради) / автор-упоряд. Л. А. Пономаренко. 3-є вид., випр. і доп. К.: Толока, 2007. 80 с.

11. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності [Текст] / В. М. Шейко, Н.М.Кушнарєнко: Підручник для студентів вищих навч. закладів. Х.: ХДАК, 1998. 288 с.

Тема 7. Об'єкти інтелектуальної власності. Бази патентів.

Вивчити об'єкти інтелектуальної власності різних галузей та ознайомитись із нормативною базою законодавства про видачу патенту та свідоцтва за винахід або розробку.

План:

1. Інтелектуальна власність та діяльність.
2. Винахід (корисна модель).
3. Порядок отримання патенту.

1. Інтелектуальна власність та діяльність.

Поняття “інтелектуальна власність” виникло в процесі тривалої практики закріплення за певними особами їхніх прав на результати інтелектуальної діяльності у різних сферах життя. Інтелектуальна діяльність – це творча діяльність людини, результатом якої є щось якісно нове, що відрізняється неповторністю, оригінальністю, унікальністю. Умовно творчу діяльність можна поділити на художню і технічну. Результатом художньої творчості є літературні і художні твори, які використовуються в гуманітарній сфері. Результатом технічної творчості – винаходи, корисні моделі, торговельні марки, комерційні таємниці тощо. Результати технічної творчості застосовуються переважно у сфері виробництва товарів і надання послуг. Вони сприяють підвищенню технічного рівня суспільного виробництва, забезпечують конкурентоспроможність вироблених товарів і послуг. Результати технічної творчості часто називають об'єктами права промислової власності.

2. Винахід (корисна модель).

Винахід (корисна модель) – результат інтелектуальної діяльності людини в будь-якій сфері технології.

Для того щоб підвищити ефективність господарської діяльності, розширити свої можливості в умовах жорсткої ринкової конкуренції підприємствам не обійтись без запровадження нових перспективних ідей та розробок. Нові технічні рішення, розробки, ідеї потребують захисту від неправомірного використання іншими людьми.

Для кожного об'єкта інтелектуальної власності існують свої критерії охорони-спроможності, що визначені законодавством України.

Основним способом охорони є видача автору або іншому суб'єкту права об'єкта інтелектуальної власності охоронного документа: патенту чи свідоцтва.

3. Порядок отримання патенту.

Патент – це техніко-юридичний документ, виданий заявнику на винахід, корисну модель чи промисловий зразок, що відповідає умовам патентоспроможності і підтверджує авторство, пріоритет і право власності на зазначені об'єкти.

Для оформлення прав на винаходи, корисні моделі і промислові зразки необхідно подати відповідним чином оформлену заявку в Укрпатент, державний орган, який видає патенти, свідоцтва. Патент на винахід видається на 20 років, патент на корисну модель на 10 років. За подачу заявки, проведення експертизи та отримання патенту сплачується державний збір в розмірі та в порядку визначеному чинним законодавством. Окрім, того за підтримання чинності патенту протягом всього терміну дії патенту потрібно сплачувати державні збори.

Перед поданням заявки на винахід (корисну модель), промисловий зразок в Укрпатент потрібно здійснити ряд підготовчих заходів для того, щоб технічне рішення яке міститься в заявці відповідало технічним та юридичним умовам. Перш за все за допомогою тематичного патентного пошуку виявляють об'єкти промислової власності, що стосуються досліджуваного питання. Залежно від тематики та виду об'єктів промислової власності, за допомогою

елементів інформаційно-пошукової мови, індексів рубрик Міжнародної патентної класифікації, визначається пошукова сфера стосовно патентного фонду. Також здійснюється пошук аналогів і прототипів, для чого виконується спочатку аналіз технічного рішення. Аналоги – об'єкти того самого призначення, що й об'єкт патентного дослідження, подібні за технічною сутністю і за результатом, що досягається при їхньому використанні. Прототип – найбільш близький до винаходу аналог за технічною сутністю і результатом, що досягається при його використанні. Під час проведення патентних досліджень використовується широке коло джерел патентної науково-технічної інформації.

Переваги власника патенту на винахід (корисну модель) проте, патентування винаходу (корисної моделі) не є обов'язковою процедурою. Однак щоб захиститися від несанкціонованого використання цього об'єкта третіми особами потрібно отримати документ, що підтверджує наявність виключних прав власника винаходу (корисної моделі).

Будь-яке використання цього об'єкта без дозволу власника є незаконним і тягне відповідальність відповідно до законодавства України.

Права на винахід (корисну модель) можуть бути предметом продажу, а також надання в тимчасове користування. На підставі укладання договорів про передачу прав або про видачу ліцензії на використання власник виключних прав може одержати істотну матеріальну вигоду.

Органом, уповноваженим на видачу патенту, є Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій (УКРНОІВІ).³ 8 листопада 2022 року на підставі розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2022 року № 943-р "Деякі питання Національного органу інтелектуальної власності" державна організація "Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій" (УКРНОІВІ) є суб'єктом, що виконує функції Національного органу інтелектуальної власності (НОІВ).

Документами, які подають для отримання патенту, є:

1. Заява про видачу патенту;

2. Документи, що підтверджують оплату відповідних зборів (1 неоподатковуваний мінімум доходів громадян);

3. Креслення (якщо на них є посилання в описі);

4. Опис винаходу або корисної моделі (потрібно викладати у визначеному порядку і розкривати суть винаходу (корисної моделі) настільки ясно й повно, щоб його зміг здійснити фахівець у зазначеній галузі);

5. Реферат (складають лише для інформаційних цілей, їх не можна брати до уваги з іншою метою, зокрема для тлумачення формули винаходу (корисної моделі) і визначення обсягу правової охорони);

6. Формула винаходу або корисної моделі (повинна виражати його суть, базуватися на описі, має бути викладено у визначеному порядку ясно й стисло).

Для отримання патенту заявка на видачу патенту має пройти відповідні процедури (перевірка заявленого винаходу / корисної моделі на відповідність умовам патентоздатності та умовам надання правової охорони, проведення формальної та кваліфікаційної експертизи заявки тощо) відповідно до Закону України "Про охорону прав на винаходи і корисні моделі".

На підставі експертного висновку УКРНОІВІ приймає рішення про видачу патенту.

ЗАВДАННЯ:

1. Наведіть приклади інтелектуальної власності за Ваших досліджень здійснених у магістерській роботі .

2. Наведіть приклади винаходу або патенту за Ваших досліджень у магістерській роботі.

3. Наведіть приклади трьох патентів або винаходів, які подібні до тематики Ваших досліджень у магістерській роботі.

Питання самоперевірки:

1. Особливості наукової діяльності студентів та аспірантів: мета, завдання.

2. Студентське наукове товариство як осередок науково – дослідної роботи.

3. Наукова організація та гігієна розумової праці.
4. Моральна відповідальність вченого.
5. Форми наукової діяльності студентів за навчального процесу
6. Експеримент як форма практичної та науково – дослідної роботи.
7. Етапи формування науково – дослідної роботи.
8. Наукова публікація: поняття, функції, основні види.
9. Структура, послідовність і оформлення наукових публікацій.
10. Доповідь на науковій конференції та написання наукової статті.
11. Загальна методика планування та виконання наукового дослідження.
12. Об'єкти промислової власності.
13. Отримання патенту на винахід (корисну модель).
14. Складання заявки на патент. Патентний пошук.
15. Бази патентів. Об'єкти інтелектуальної власності.

Рекомендовані джерела інформації:

1. Інтелектуальна власність в Україні: Нормативна база/ Укл. О. М. Роїна. К.: КНТ, 2003. 438 с.
2. Захист прав на об'єкти промислової власності/ Держ.патентне відомство України; За ред. В.Л. Петрова. К.: Б.в., 2019. 28 с.
3. Інтелектуальна власність: навч. посіб.; У 2-х ч. Ч.1 / І.П. Каплун, Е.В. Колісніченко, В.О. Панченко, А.А. Папченко. Суми: СумДУ, 2010. 157 с.
4. Інтелектуальна власність в Україні: Нормативна база. - 2-е вид. К.: КНТ, 2005. 40 с.
5. Інтелектуальна власність та її захист: нормативно-правове регулювання [Текст]: збірник / О.М. Роїна. 3-тє вид., перероб. та доп. К.: КНТ, 2006. 480 с.
6. База патентів України. contacts@uapatents.com
7. Патент як спосіб захисту інтелектуальної власності
<https://welco.if.ua/patent-yak-sposib-zahystu-intelektualnoyi-vlasnosti/>

ДОДАТКИ

**Приклади оформлення списку літератури
згідно ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація.
Бібліографічне посилання. Загальні положення
та правила складання» з урахуванням правок
(код УКНД 01.140.40)**

Характеристика джерела	Приклад оформлення
	Книги
Один автор	Скидан О. В. Аграрна політика в період ринкової трансформації : монографія. Житомир : ЖНАЕУ, 2008. 375 с.
Два авторів	Крушельницька О. В., Мельничук Д. П. Управління персоналом : навч. посіб. Вид. 2-ге, переробл. і допов. Київ, 2005. 308 с.
Три авторів	Скидан О. В., Ковальчук О. Д., Янчевський В. Л. Підприємництво у сільській місцевості : довідник. Житомир, 2013. 321 с.
Чотири автори	Методика нормування ресурсів для виробництва продукції рослинництва / Вітвіцький В. В., Кисляченко М. Ф., Лобастов І. В., Нечипорук А. А. Київ : Укрпромпромпродуктивність, 2006. 106 с. Основи марикультури / Грициняк І. І. та ін. Київ : ДІА, 2013. 172 с.
П'ять і більше авторів	Екологія : навч. посіб. / Б. В. Борисюк та ін. Житомир, 2003. 174 с. Методи підвищення природної рибопродуктивності ставів / Андрущенко А. І. та ін. ; за ред. М. В. Гринжєвського. Київ, 1998. 124 с.

Коллективний автор	Органічне виробництво і продовольча безпека : зб. матеріалів доп. учасн. III Міжнар. наук.-практ. конф. / Житомир. нац. агроєкол. ун-т. Житомир : Полісся, 2015. 648 с.
Багатотомне видання	Генетика і селекція в Україні на межі тисячоліть : у 4 т. / гол. ред. В. В. Моргун. Київ : Логос, 2001. Т. 2. 636 с. Фауна України. В 40 т. Т. 36. Інфузорії. Вып. 1. Сукторії (<i>Ciliophora, Suctorae</i>) / И. В. Довгаль. Киев : Наукова думка, 2013. 271 с.
За редакцією	Доклінічні дослідження ветеринарних лікарських засобів / за ред. І. Я. Коцюмбаса. Львів : Трида плюс, 2006. 360 с.
Автор і перекладач	Брігхем Є. В. Основи фінансового менеджменту / пер. з англ. В. Біленького та ін. Київ : Молодь, 1997. 998 с.
	Частина видання
Розділ книги	Саблук П. Т. Напрямки розвитку економіки в аграрній сфері виробництва. <i>Основи аграрного підприємництва</i> / за ред. М. Й. Малика. Київ, 2000. С. 5–15.
Тези доповідей, матеріали конференцій	Зінчук Т. О. Економічні наслідки впливу продовольчих органічних відходів на природні ресурси світу. <i>Органічне виробництво і продовольча безпека</i> : зб. матеріалів доп. учасн. II Міжнар. наук.-практ. конф. Житомир : Полісся, 2014. С. 103–108. Скидан О. В., Судак Г. В. Розвиток сільськогосподарського підприємництва на кооперативних засадах. <i>Кооперативні читання: 2013 рік</i> : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 4–6 квіт. 2013 р. Житомир : ЖНАЕУ, 2013. С. 87–91.

Статті з продовжуючих та періодичних видань	Якобчук В. П. Стратегічні пріоритети інноваційного розвитку підприємництва в аграрній сфері. <i>Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Сер. Економіка</i>. 2013. Вип. 148. С. 31–34. Масловська Л. Ц., Савчук В. А. Оцінка результативності і ефективності виробництва органічної агропродовольчої продукції. <i>Агросвіт</i>. 2016. № 6. С. 23–28. Акмеологічні засади публічного управління / Є. І. Ходаківський та ін. <i>Вісник ЖНАЕУ</i>. 2017. № 1, т. 2. С. 45–58. Dankevych Ye. M., Dankevych V. Ye., Chaikin O. V. Ukraine agricultural land market formation preconditions. <i>Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis</i>. 2017. Vol. 65, №. 1. P. 259–271.
	Електронні ресурси
Книги	Ілляшенко С. М., Шипуліна Ю. С. Товарна інноваційна політика : підручник. Суми : Університетська книга, 2007. 281 с. URL: ftp://lib.sumdu.edu.ua/Books/1539.pdf (дата звернення: 10.11. 2017).
Законодавчі документи	Про стандартизацію : Закон України від 11 лют. 2014 р. № 1315. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1315-18 (дата звернення: 02.11.2017). Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року : проект / М-во аграр. політики та продовольства України. URL: http://minagro.gov.ua/apk?nid=16822 (дата звернення: 13.10.2017).
Періодичні видання	Клітна М. Р., Брижань І. А. Стан і розвиток органічного виробництва та ринку органічної продукції в Україні. <i>Ефективна економіка</i> . 2013. № 10. URL: http://www.m.nauka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=ua&z=2525 (дата звернення: 12.10.2017).

	Neave H. Deming's 14 Points for Management: Framework for Success. <i>Journal of the Royal Statistical Society. Series D (The Statistician)</i>. 2012. Vol. 36, № 5. P. 561–570. URL: http://www2.fiu.edu/~revellk/pad3003/Neave.pdf (Last accessed: 02.11.2017). Colletta L. Political Satire and Postmodern Irony in the Age of Stephen Colbert and Jon Stewart. <i>Journal of Popular Culture</i>. 2009. Vol. 42, № 5. P. 856–874. DOI: 10.1111/j.1540-5931.2009.00711.x.
Сторінки з веб-сайтів	Що таке органічні продукти і чим вони кращі за звичайні? <i>Екологія життя</i> : веб-сайт. URL: http://www.eco-live.com.ua (дата звернення: 12.10.2017).
	Інші документи
Законодавчі і нормативні документи (інструкції, накази)	Конституція України : станом на 1 верес. 2016 р. / Верховна Рада України. Харків : Право, 2016. 82 с. Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» щодо удосконалення деяких положень : Закон України від 5 жовт. 2017 р. № 2164. <i>Урядовий кур'єр</i>. 2017. 9 листоп. Інструкція про порядок нарахування і сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування : затв. наказом М-ва фінансів України від 20 квіт. 2015 р. № 449. <i>Все про бухгалтерський облік</i>. 2015. № 51. С. 21–42. Про затвердження Порядку забезпечення доступу вищих навчальних закладів і наукових установ, що знаходяться у сфері управління Міністерства освіти і науки України, до електронних наукових баз даних : наказ М-ва освіти і науки України від 2 серп. 2017 р. № 1110. <i>Вища школа</i>. 2017. № 7. С. 106–107

	Neave H. Deming's 14 Points for Management: Framework for Success. <i>Journal of the Royal Statistical Society. Series D (The Statistician)</i>. 2012. Vol. 36, № 5. P. 561–570. URL: http://www2.fiu.edu/~revellk/pad3003/Neave.pdf (Last accessed: 02.11.2017). Colletta L. Political Satire and Postmodern Irony in the Age of Stephen Colbert and Jon Stewart. <i>Journal of Popular Culture</i>. 2009. Vol. 42, № 5. P. 856–874. DOI: 10.1111/j.1540-5931.2009.00711.x.
Сторінки з веб-сайтів	Що таке органічні продукти і чим вони кращі за звичайні? <i>Екологія життя</i> : веб-сайт. URL: http://www.eco-live.com.ua (дата звернення: 12.10.2017).
	Інші документи
Законодавчі і нормативні документи (інструкції, накази)	Конституція України : станом на 1 верес. 2016 р. / Верховна Рада України. Харків : Право, 2016. 82 с. Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» щодо удосконалення деяких положень : Закон України від 5 жовт. 2017 р. № 2164. <i>Урядовий кур'єр</i>. 2017. 9 листоп. Інструкція про порядок нарахування і сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування : затв. наказом М-ва фінансів України від 20 квіт. 2015 р. № 449. <i>Все про бухгалтерський облік</i>. 2015. № 51. С. 21–42. Про затвердження Порядку забезпечення доступу вищих навчальних закладів і наукових установ, що знаходяться у сфері управління Міністерства освіти і науки України, до електронних наукових баз даних : наказ М-ва освіти і науки України від 2 серп. 2017 р. № 1110. <i>Вища школа</i>. 2017. № 7. С. 106–107

Авторська редакція. Підписано до друку _____ 2024 р. Формат 72/16. Папір ксерокс.
Друк різнограф. Ум. друк. арк. 1. Обл.-над. арк. 3,6. Тираж 100 прим.
ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ «ПОДІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
32300, м. Кам'янець-Подільський, Хмельницька обл., вул. Шевченка, 12.